

Divriği Male Rushdiye School (1882-1913)

Abstract

Doktora Öğrencisi İbrahim TAMAR

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, Sivas-Türkiye
e-posta: ibrahim.tamar@hotmail.com

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 16. 09. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 28. 11. 2024

Yayın tarihi-Date of publicatio: 04.01. 2025

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör Hakemlik-
Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of
interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (Chiago)

Tamar (İbrahim). “Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi
(1882-1913)”. *Anadolu Mecmuası* 3, sy. 8 (Aralık
2024):12-38.

Modernisation efforts in the Ottoman Empire began to increase especially in the early 19th century. Thus, many innovations were made in the field education, which was one of the most important tools to raise the state and society, and many schools were opened. The schools that would provide education according to the new method were rushdiye. These schools, which were at the primary education level, served an important function with their rich curriculum and many students they trained until the Republican Period. This study aims to provide information about the historical development, students, graduates and staff of Divriği Boys' Rushdiye School, which is one of the rushdiye schools opened in many parts of the country. This school was opened in 1882 and with the enactment of the Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati dated 6 October 1913, ibtidai schools came to dominate. Many teachers worked in this schools which provided education to hundreds of students over a period of thirty years. From time to time, there were also teachers who died while on duty or were transferred to another school. In addition, the mention of many students who were educated at the school together with their nicknames and the detailed records of the grades they received in the examinations are very important in terms of multidimensional interpretation. A large number of archival documents were found in which such valuable information was recorded. Especially in the light of these documents and yearbooks, many important information about the school will be conveyed by using the document analysis method. In this way, it will be possible to make more comments on both the functioning of primary education institutions opened in the 19th century and the educational activities in Sivas.

Keywords: Ottoman Empire, Divriği, Education, Rushdiye, Student.

Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi (1882-1913)

Öz

Osmanlı Devleti'nde modernleşme çabaları bilhassa 19. yüzyılın başlarında artış göstermeye başlamıştır. Böylelikle devleti ve toplumu ihya etmek için en önemli araçlardan birisi olan eğitim alanında da birçok yenilik yapılmış ve çok sayıda mektep açılmıştır. Yeni usule göre eğitim verecek mekteplerin başında rüşdiyeler gelmektedir. İlköğretim seviyesinde olan bu mektepler, Cumhuriyet Dönemi'ne kadar zengin müfredatı ve yetiştirdiği talebeyle önemli bir işlev görmüştür. Bu çalışmada; yurdun birçok yerinde açılan rüşdiyelerden bir tanesi olan Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nin tarihsel gelişimi, talebesi, mezunları ve personeli hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır. Bu mektep 1882 yılında açılmış ve 6 Ekim 1913 tarihli Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati'nin yürürlüğe girmesiyle ibtidai mekteplerinin çatısı altına girmiştir. Otuz yıllık süreçte yüzlerce talebeye eğitim imkânı sağlayan bu mektebin bünyesinde birçok muallim görev yapmıştır. Görev başındayken vefat eden veya başka bir mektebe tayin edilen muallimlere de rastlanmıştır. Ayrıca mektepte eğitim görmüş birçok talebenin lakaplarıyla birlikte zikredilmesi ve imtihanlardan aldıkları notların detaylı bir şekilde kayıt altına alınması, çok yönlü yorum yapılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu tarz değerli bilgilerin kaydedildiği çok sayıda arşiv vesikasına ulaşılmıştır. Özellikle bu belgeler ve salnameler ışığında doküman analizi yöntemi kullanılarak mekteple ilgili birçok önemli bilgi aktarılacaktır. Böylelikle hem 19. yüzyılda açılan ilköğretim kurumlarının işleyişi hem de Sivas'taki eğitim-öğretim faaliyetleri hakkında daha fazla yorum yapabilmek mümkün hale gelecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Divriği, Eğitim, Rüşdiye, Talebe.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde çocukların ilköğrenim gördüğü yer olan sıbyan mektepleri eğitimin temelini teşkil etmekteydi.¹ Sıbyan mekteplerinde ağırlıklı olarak Kur'ân-ı Kerîm, okuma-yazma ve İslam dininin genel kaideleri öğretilirdi. Bu mekteplerde ders programı Elifba, Kur'ân-ı Kerîm, Ahlâk, İlm-i hâl, Tecvid, Türkçe ve Yazı gibi derslerden müteşekkildi.² Bu mekteplerden mezun olan talebenin, ilerleyen zamanlarda gidebileceği diğer bir eğitim kurumu medreselerdi. İlk olarak 1330 yılında tesis edilen medreseler Fatih döneminde kurumsallaşmaya başlamış ve önemli bir eğitim müessesesi haline gelmiştir.³ Medreselerde genel anlamda dinî derslere ağırlık verilmekle birlikte bilhassa Fatih Dönemi'nde müfredata pozitif ilimler de dahil edilmiştir. Ancak 16. yüzyıldan sonra matematik, tefsir ve hadis gibi önemli dersler müfredattan çıkarılmış, niteliksiz kimseler diploma alır hale gelmiş ve medreselerin çoğuna liyakatsiz hocalar tayin edilmeye başlanmıştır. Böylece başlangıçta ilim yuvası olan ve birçok değerli bilim insanı yetiştiren medreseler, sonraki zamanlarda gelişmeye engel olan, yeniliklere karşı çıkan bir taassup yuvası haline dönüşmüştür.⁴

Eğitim sisteminde yaşanan bozulmalarla Osmanlı Devleti, her geçen gün gücünü kaybetmeye başlamış ve 18. yüzyıla gelindiğinde çağın şartlarına uyum sağlayamaz bir hale gelmiştir. Bu durumu kabullenen padişahlar ve devlet adamları, radikal değişiklikler yapılmasının zaruri olduğunu anlamışlardır. Ancak 18. yüzyılda daha çok askerî alanda yenilikler yapılmış ve eğitim alanında ciddi ıslahat girişimleri 19. yüzyıla kalmıştır. Bu yüzyılda, bozulan eğitim sistemini düzeltebilmek ve çağın şartlarına uyum sağlayabilmek adına birçok yenilik yapılmış ve çok sayıda mektep açılmıştır. Açılan modern eğitim kurumlarından biri de rüşdiye mektepleri idi.⁵ Bu mekteplerin açılması fikri, II. Mahmud Dönemi'nin (1808-1839) sonlarında gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda 1838 yılında bir irade-i seniyye ile "Mekatib-i Rüşdiye Nezareti" kurulmuştur.⁶ Aynı yıl içerisinde sıbyan mektebini bitirenlerin gidebileceği ve memur yetiştirmeyi amaçlayan iki mektep açılmıştır. Bunlar Mekteb-i Maarif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye-i Adliyye'dir.⁷ Bu mektepler ilk rüşdiye mektepleri olarak telakki edilmiştir. Nitekim II. Mahmud sıbyan mekteplerinin üstünde bulunan bu mekteplerin isminin "rüşdiye" olarak değiştirilmesini istemiştir. Böylelikle bu mektepler ilk rüşdiye mektepleri olarak görülmüştür. Ancak bu iki mektep yeni ihtiyaçlara cevap veremeyince, rüşdiye mektepleri konusu Sultan Abdülmecid Dönemi'nde (1839-1861) tekrar gündeme getirilmiştir.

Rüşdiyeler meselesi 1845 yılında toplanan Muvakkat Maarif Meclisinde açıklığa kavuşturulmuştur. Alınan karara göre rüşdiyeler, sıbyan mekteplerinin üstünde olacak ve Dârülfünun'a talebe yetiştirecekti. Bu doğrultuda gerekli hazırlıklar yapılmış ve toplanan mecliste tarif edilen ilk rüşdiye

¹ Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi C. I-II* (İstanbul: Eser Yayınları, 1977), 82-83.

² Faik Reşit Unat, *Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964), 8.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 1-8.

⁴ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)* (İstanbul: Millî Eğitim Yayınları, 1991), 9-14; Medreseler her ne kadar ilerleyen zamanlarda nitelikli bir eğitim vermekten uzak olsa da özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda çok yönlü bir programı bulunmaktaydı. Ayrıca liyakate ve disipline oldukça fazla önem veriliyordu. Bunun en büyük ispatı ise medreselerden yetişen çok sayıda başarılı bilim insanlarının olması ve devletin her geçen gün gücünü artırmasıdır. Farklı alanlarda çalışmalar ortaya koymuş, keşifler yapmış ve bilime katkı sunmuş birçok Osmanlı aydını hakkında detaylı bilgi için bk. Salim Aydın, *Osmanlı Biliminin Öncüleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 20-90.

⁵ Rüşdiye mektepleri hakkında daha kapsamlı bilgi için bk. Hasan Ali Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Yayınları, 1994), 1-260; Ayşegül Altınova, "Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri," Yayınlanmış Doktora Tezi., (Gazi Üniversitesi, 2010), 19-423; Fatma Kaya Doğanay, "Tanzimât'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri," Yayınlanmış Doktora Tezi., (Atatürk Üniversitesi 2011), 15-341.

⁶ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 2-8.

⁷ Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 69-70.

mektebi 1847 yılında Mekâtib-i Umûmiyye Nâzırı Kemal Efendi tarafından açılmıştır. Rüşdiye mektepleri sayısı İstanbul'da 1852 yılına kadar 10'a ulaşmıştır. 1869 Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi yayınlandığında⁸ ise ülke genelindeki rüşdiye mektebi sayısı 100 civarındadır.⁹ Sıbyan mektebini bitiren talebe diplomasıyla sınavsız bir şekilde rüşdiye mektebine kaydolma hakkına haiz olmuştur.¹⁰ Bu mekteplerde eğitim süresi başlangıçta 4 yıl iken 1850 yılında 6 yıla çıkarılmış, 1863 yılında 5 yıla, 1869 yılında 4 yıla ve 1892 yılında 3 yıla indirilmiştir.¹¹ 1852 yılına kadar yalnızca İstanbul'da açılan rüşdiye mektepleri, artık yeterli gelmemeye başlayınca, vilayetlerde de tesis edilmesine karar verilmiştir. 1869 Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi ile rüşdiyeler hakkında yeni kararlar alınmıştır. Nizamnameye göre, 500 haneden fazla olan kasabalarda birer rüşdiye mektebi açılacak ve bu mekteplerin her türlü masrafları vilayet maarif idaresi sandığından karşılanacaktır. Bu nizamnamenin yayınlanmasından sonra rüşdiye sayısında hızlı bir artış olmuştur. Nitekim rüşdiye mektebi sayısı 1876 yılında 423'e çıkmıştır.¹²

Sivas Vilayeti'nde ilk erkek rüşdiye mektebi 1864 yılında açılmış¹³ ve ilerleyen yıllarda vilayetteki rüşdiye mektebi sayısı 22'ye kadar çıkmıştır.¹⁴ Sivas Vilayeti'nde açılan rüşdiye mekteplerinin tamamının ele alındığı kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak bazı kazalarda açılan erkek rüşdiye mekteplerini ele alan çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda Aziziye'de Tokat'ta ve Merzifon'da bulunan erkek rüşdiye mektepleri incelenmiştir. Böylelikle bu mekteplerin açılış tarihleri, genel işleyişi, talebesi ve personelleri hakkında yeni bilgiler gün yüzüne çıkarılmıştır.¹⁵

Çalışmanın konusunu teşkil eden Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi üzerine ise teferruatlı çalışma yapmak bir yana mektebin açılışından kapanışına kadarki sürecini talebe ve muallimleriyle birlikte yüzeysel olarak ele alan bir çalışma dahi bulunmamaktadır. Bu sebeple mekteple ilgili bilhassa Osmanlı arşiv belgeleri ve salnameler üzerinde detaylı bir tarama yapılmış ve birçok önemli veriye ulaşılmıştır. Bu verilerle birlikte Divriği'de açılan erkek rüşdiye mektebi hakkında ayrıntılı bilgilerin ortaya konması çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır. Çalışmada Divriği'de 1882 yılında açılan erkek rüşdiye mektebinin işleyişi, talebesi ve muallimleri hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır. Belge analizi yöntemi kullanılarak hazırlanan çalışmada, ana kaynak olarak arşiv vesikaları, maarif istatistikleri, maarif, vilayet ve devlet salnameleri kullanılmıştır.

1. Mektebin Kuruluşu ve İşleyişi

Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'yle ilgili tespit edilebilen en eski tarihli arşiv vesikası 1888 yılına aittir.¹⁶ Bu yıldan itibaren mektep hakkında çeşitli bilgileri ihtiva eden çok sayıda belge mevcuttur. Ancak mektebin 1882 yılında faaliyete geçtiği tespit edilmiştir.¹⁷ Nitekim arşiv belgelerinde 1888 yılı

⁸ *Düstur*, I. Tertip, C. 2, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1872.

⁹ Kodaman, *Abdülhamid Devri*, 91-92.

¹⁰ Uğur Ünal, *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri* (1897-1907) (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015), 7.

¹¹ Unat, *Türkiye'de Eğitim*, 44.

¹² Kodaman, *Abdülhamid Devri*, 93-96.

¹³ *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniye*, H. 1281, s. 129.

¹⁴ Togay Seçkin Birbudak, "Sâlnâmelere Göre Sivas Vilayeti'nde Eğitim-Öğretim (1898-1903)", *Kastamonu Eğitim Dergisi* 15, S. 1 (Mart 2007): 309.

¹⁵ Sevim Ceylan Dumanoğlu, "Aziziye (Pınarbaşı) Rüşdiye Mektebi ve Aziziye İbtidai Mektepleri", ed. Aziz Altı, Serpil Sevim Kartal (Kayseri: Kayseri Eğitim Tarihi Araştırmaları, 2021), 231-254; Fırat Küskü, "Tokat Sancağında Eğitim Faaliyetleri (19. Yüzyıl Sonları İle 20. Yüzyıl Başları)," (Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmî ve Kültürel Hayat Uluslararası Sempozyumu, Tokat, 2018), 526-545; Zafer Karademir, "Merzifon Mektebi Rüşdiyesi," (Geçmişten Günümüze Merzifon Sempozyumu, Amasya, 2009), 445-465.

¹⁶ BOA, MF. İBT., 21/113, 3 Nisan 1304/15 Nisan 1888.

¹⁷ Bu bilgiye 1892 yılından önceki devlet salnameleri, vilayet salnameleri ve maarif istatistikleri tek tek incelenerek ulaşılmıştır. Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'yle ilgili bilgilerin yer aldığı en eski tarihli salname H. 1301 tarihli devlet salnamesidir. Nitekim H. 1300 tarihli devlet salnamesinde Sivas'ta bulunan rüşdiyeler arasında Divriği'de bulunan rüşdiye mektebiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bunların dışında "1310-1311 Maarif İstatistikleri" adlı mecmua da detaylı bir şekilde incelenmiştir. Burada ise mektebin açılış tarihinin 1882 yılı olduğu belirtilmektedir. Bu bilgiler neticesinde Divriği Erkek Rüşdiye

öncesine ait yeterli malumat bulunmasa da düzenli bir şekilde hazırlanan salnamelerde ve maarif istatistiklerinde mektep hakkında birçok önemli bilgi yer almaktadır. Bu bilgiler neticesinde mektebin açılışı, ilk yıllarında eğitim-öğretim faaliyetleri ve talebe sayısı hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca muallim-i evvel Hüseyin Hilmi Efendi'yle ilgili bilgilerin bulunduğu 1901 yılına ait olan arşiv vesikası, mektebin açılış tarihini netleştirmektedir. Bu kayıttaki Hüseyin Hilmi Efendi'nin 1882 yılından beri mektepte muallim-i evvelik yaptığı ifade edilmiştir.¹⁸ Böylelikle hem bu hem de salnamelerdeki bilgilerden hareketle mektebin eğitim-öğretime 1882-1883 ders yılında başladığı söylenebilir.

Mektebin açıldığı yıllarda rüşdiyelerin tahsil süresi dört yıldır.¹⁹ Böylelikle Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'ndeki ilk talebenin dört yıllık bir eğitim aldığı söylenebilir. Eğitim-öğretim süresinin dört yıl olduğu son yıllar 1895-1896'dır.²⁰ Bu eğitim-öğretim yılından itibaren mektebin tahsil süresi ülke genelinde bulunan diğer mektepler gibi üç yıla düşürülmüştür.²¹ Sonraki yıllarda değişiklik yapıldığına dair bilgi bulunmamaktadır. Zira ilerleyen yıllara ait imtihan cetvellerinde de üç farklı sınıf görülmekte ve mektebin tahsil müddetine dair bir değişime rastlanmamaktadır.²²

Uzun yıllar eğitim-öğretim faaliyetlerine devam eden mektebin, açıldığı ilk zamanlarda kendisine ait bir binasının olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak genel olarak mektebe çok sayıda talebe alınmış ve mektep birçok mezun vermiştir. İlerleyen yıllarda mektebe ait bir binanın bulunduğu bilgileri tespit edilmiştir. Sivas Maarif Müdürü tarafından Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nin harap halde bulunduğu belirtilmiş, hemen tamir işlemleri yapılmazsa masrafların her geçen gün artacağı ifade edilerek Maarif Nezareti'nden 12000 kuruş talep edilmiştir.²³ Maarif Nezareti ise bu paranın hemen verilemeyeceğini belirtmiş ve bir sonraki ders yılı bütçesinden inşaat masraflarının karşılanabileceğini Sivas Maarif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.²⁴ İlerleyen yıllarda başlanılan inşaatın son bulduğu, tamir masraflarının 12290 kuruş tuttuğu belirtilmekte, meblağın 1905 yılı bütçesinden karşılanması istenmektedir.²⁵ Maarif Nazırı'nın Sivas Maarif Müdürlüğü'ne yazdığı bu yazıdan anlaşıldığı üzere, Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nde bulunan talebe için binada tadilat yapılmış, bina eğitim-öğretime uygun hale getirilmiştir.

Mektepte kullanılan araç-gereçlere ait bazı bilgiler de zaman zaman arşiv belgelerine yansımıştır. Örneğin 1896 yılında mektepte bulunan coğrafya haritalarının çok yıprandığı, artık kullanılamaz bir halde olduğu ifade edilmiş ve Sivas Maarif Müdürü yeni haritaların gönderilmesini talep etmiştir.²⁶ Bunun üzerine Maarif Nezareti, Amerika ve Avustralya haritalarının mevcut olmadığını ifade etmiş ve

---

Mektebi'nin 1882-1883 eğitim-öğretim yılında açıldığı ifade edilebilir. Fakat ilk ders yılına ait bilgiler devlet salnamesinde belirtilmemiştir. Bu mektebin isminin geçtiği ilk salnamedeki bilgilere göre 1884 yılında mektepte 101 talebe bulunmaktadır. Devlet salnamelerinde ve maarif istatistiklerinde 1882-1883 ders yılında Divriği'de bir erkek rüşdiye mektebinin bulunduğu dair bilgiler yer alsa da aynı yıllara tekabül eden Sivas Vilayet Salnameleri'nde Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'ne ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Divriği'de bir rüşdiye mektebinin bulunduğu dair bilgilerin yer aldığı en eski tarihli vilayet salnamesi 1889 yılına aittir. Bu yıldan sonraki vilayet salnamelerinde mekteple ilgili bilgiler bulunmaktadır. *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniye*, H. 1299, s. 273; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniye*, H. 1300, s. 208-209; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniye*, H. 1301, s. 393; *Sivas Vilayet Salnamesi*, H. 1300, s. 84-85; *Sivas Vilayet Salnamesi*, H. 1302, s. 369-371; *Sivas Vilayet Salnamesi*, H. 1304, s. S. 81-83; *Sivas Vilayet Salnamesi*, H. 1306, s. 212; *Sivas Vilayet Salnamesi*, H. 1321, s. 241; *Maarif İstatistiği 1310-1311*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, s. 44.

¹⁸ BOA, MF. MKT., 587/19, 21 Ağustos 1317/3 Eylül 1901.

¹⁹ Unat, *Türk Eğitim*, 44.

²⁰ BOA, MF. İBT., 48/70, 5 Kanun-i Evvel 1311/17 Aralık 1895; BOA, MF. İBT., 55/59, 3 Teşrin-i Evvel 1312/15 Ekim 1896.

²¹ Unat, *Türk Eğitim*, 44.

²² BOA, MF. İBT., 122/86, 18 Temmuz 1318/31 Temmuz 1902; BOA, MF. İBT., 402/19, 25 Haziran 1328/8 Temmuz 1912; BOA, MF. İBT., 438/26, 17 Haziran 1329/30 Haziran 1913.

²³ BOA, MF. MKT., 723/33, 7 Mayıs 1319/20 Mayıs 1903.

²⁴ BOA, MF. MKT., 723/33, s. 2, 23 Temmuz 1319/5 Ağustos 1903.

²⁵ BOA, ŞD., 220/32, 26 Şubat 1320/11 Mart 1905; BOA, BEO, 2604/195274, 7 Haziran 1323/20 Haziran 1907.

²⁶ BOA, MF. MKT., 355/4, s. 1, 30 Teşrin-i Sani 1312/12 Aralık 1896.

bu haritaların dışında diğer haritaların gönderileceğini bildirmiştir.²⁷ Ancak haritalarla ilgili problemlerin ilerleyen yıllarda da devam ettiği anlaşılmaktadır. Zira 1902 yılında talebe için harita talep edilerek bir an evvel gönderilmesi istenmiştir.²⁸ Ayrıca belirtmek gerekir ki haritanın talep edildiği ders yılında mektepte üç sınıfta coğrafya dersi bulunmaktaydı.²⁹ Buna rağmen istenilen haritaların gönderilmediği söylenebilir. Nitekim 1903 yılında Sivas Maarif Müdürü, Maarif Nezareti'ne bu hususla ilgili yazı yazmış, Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nde Avrupa ve Asya haritalarının bulunmadığını bildirmiştir. Bu sebeple coğrafya derslerinden tam anlamıyla istifade edilemediğini belirten Maarif Müdürü, bir an evvel gerekli haritaların gönderilmesini istemiştir.³⁰ Maarif Nezareti ise istenilen haritaların ellerinde bulunmadığını, temin edildiğinde gönderileceğini ifade etmiştir.³¹

1913 yılında talebe için kitap istendiği, ancak bu hususta da ciddi sıkıntıların yaşandığı görülmektedir. Kitap talep eden kişi, mektebin muallim-i evveli Hüseyin Efendi'dir. 1 Ekim 1913 tarihinde İstanbul'da Ebussuud Caddesindeki Kütüb-i Tedrisiye-i Şirketi Müdürlüğü'ne, Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi adına basılacak kitaplara dair bir program gönderilmiştir. Kitapların ücreti toplam 805 kuruş tutmaktadır. Bunun 700 kuruşu listeyle birlikte gönderilmiştir. Ancak şirket tarafından 28 Kasım'da çekilen telgrafta, listenin gelmediği belirtilerek tekrar liste istenmiştir. Bunun üzerine 6 Aralık'ta Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi adına tekrar liste gönderilmiş, fakat yine kitaplarla ilgili bir yanıt alınamamıştır. Böylelikle mesele bir sonraki yıla kalmış, 13 Ocak 1914'te Sivas Vilayeti Maarif Müdürlüğü'ne telgraf çekilerek durum izah edilmiştir. Bunun üzerine kitabı gönderecek şirketin cevap verdiği görülmektedir. Cevapta 150 kuruşluk kitabın hazırlandığı ve 350 kuruş da posta ücreti gönderilirse kitapların Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'ne gönderileceği ifade edilmiştir. Mesele daha karmaşık bir hal almaya başlayınca dolandırıcılık şüphesiyle durum İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne bildirilmiştir. Buna rağmen yaklaşık bir ay herhangi bir işlem yapılmamış veya bir yazı yazılmamıştır. Ancak 23 Şubat 1914'te Maarif Müdürlüğü'nden Hamza imzasıyla bir yazı yazılmıştır. Bu kişi kitapları aldığını, 500 kuruş yolladıkları takdirde kitapları göndereceğini ifade etmektedir. Her ne kadar kitaplar Sivas'a ulaşsa da Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nden Maarif Nezareti'ne bir yazı daha yazılmıştır. Bu yazıda, adı geçen şirketin büyük bir suç işlediği, 68 talebenin hakkına girildiği, bunun telafisinin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu şirket yüzünden zaman ve para kaybı yaşandığı için şirketin bu kaybı telafi etmesi gerektiği bildirilmiştir. Netice itibarıyla harcanan paralar şirketten talep edilmiş ve uzun zamandır mektep talebesinin mağdur olduğu belirtilerek gereğinin yapılması istenmiştir.³²

Görüldüğü üzere mektepte bazı yıllar talebe için gerekli malzemenin temininde sıkıntılar yaşanmıştır. Ancak Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi, yaşanan birçok olumsuzluğa rağmen talebe yetiştirmeye devam etmiş, 1913 yılına kadar çok sayıda talebeye eğitim vermiştir. Çalışma, mektebin 1913 yılına kadarki faaliyetlerini incelemektedir. Nitekim 1913 yılında yürürlüğe giren Tadrîsât-ı İbtidâiyye Kânûn-ı Muvakkati ile rüşdiye mektepleri, ibtidai mektepleri çatısı altına alınmış, eğitim-öğretim süresi altı yıla çıkarılmıştır.³³

2. Mektepte Görev Yapan Personel

2.1. Muallimler

Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nde eğitim vermeye başlanan 1882-1883 ders yılında ilk muallim Hüseyin Hilmi Efendi'dir. Darülmualimin-i Rüşdi mezunu olan Hüseyin Hilmi Efendi 14 Aralık 1882

²⁷ BOA, MF. MKT., 355/4, s. 2, 25 Mart 1313/6 Nisan 1897.

²⁸ BOA, MF. İBT., 117/69, 1 Nisan 1318/14 Nisan 1902.

²⁹ BOA, MF. İBT., 122/86, 18 Temmuz 1318/31 Temmuz 1902.

³⁰ BOA, MF. MKT., 732/49, s. 1, 8 Haziran 1319/21 Haziran 1903.

³¹ BOA, MF. MKT., 732/49, s. 2, 9 Ağustos 1319/22 Ağustos 1903.

³² BOA, MF. İBT., 488/5, 15 Şubat 1329/28 Şubat 1914.

³³ Cemil Öztürk, "Rüşdiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, TDV Yayınları, İstanbul 2008, 303.

tarihinde muallim-i evvel³⁴ olarak göreve başlamıştır.³⁵ İlerleyen yıllarda ismine rastlanan diğer bir muallim Naibzade Ahmed Hamdi Efendi'dir. Kendisi 1888 yılında Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'ne muallim-i sani³⁶ olarak atanmıştır.³⁷ Mektebin bilinen ilk hat muallimi ise Ali Efendi'dir. Bu muallim 1893 yılında Hicaz'a gitmek için izin istemiştir. Yerine birini vekil bırakması ve bıraktığı vekilin maaşını karşılaması koşuluyla kendisine dört aylık izin verilmiş,³⁸ ancak Ali Efendi 1894 yılında Hicaz taraflarındayken vefat etmiştir. Bunun üzerine boş bulunan hat muallimliği kadrosuna talip olanların, imtihana tabi tutulacağı ifade edilmiştir. Ali Efendi'nin vefatıyla yerine muallimlik imtihanında başarılı olan Hayrullah Zühdü Efendi alınmıştır. Kendisinin 2 Ocak 1894 tarihinde görevine başladığı bildirilmiştir.³⁹ Böylelikle 1893 yılında hat muallimi olarak Ali Efendi'nin, 1894 yılında ise Hayrullah Zühdü Efendi'nin görev yaptığı söylenebilir.

1895 yılındaki muallimler hakkında detaylı bilgiler mevcuttur. Muallim-i evvel Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi, muallim-i sani Ahmed Hamdi Efendi ve hat muallimi Ahmed Hami Efendi'dir. Bu muallimler 1894-1895 eğitim-öğretim yılında talebeye eğitim vermişlerdir.⁴⁰ Ayrıca muallim-i evvel Hüseyin Hilmi Efendi'nin mektepte en uzun süre görev yapan muallim olduğu söylenebilir. Nitekim 1911 yılına kadar kayıtlarda muallim-i evvel olarak başka bir isim zikredilmemektedir.⁴¹ Böylelikle Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nde 29 yıllık bir muallimlik geçmişi olmuştur. Ayrıca kendisi 1904 yılında emekli olmak istese de bunun mümkün olmadığı bildirilmiştir. Zira Sivas Vilayeti Maarif Müdürlüğü'ne yazılan yazıda, Hüseyin Hilmi Efendi'nin 14 yıllık hizmeti olmadığı belirtilmiştir.⁴² Bu sebeple Hüseyin Hilmi Efendi 8 yıl daha mektepte görev almış, 1911 yılında da vefat etmiştir.⁴³ Onun vefat etmesiyle yerine aynı yıl içerisinde Demirhisar Erkek Rüşdiye Mektebi'nde muallim-i evvel olarak görev yapan Hüseyin isminde başka bir muallim tayin edilmiştir.⁴⁴

Muallim-i sani Ahmed Hamdi Efendi ise 1903 yılının sonuna kadargörevini başarılı bir şekilde ifa etmiştir.⁴⁵ 6 Eylül 1904 tarihinde Gürün Erkek Rüşdiye Mektebi'ne tayin edilse de⁴⁶ kendisi hakkında bazı şikayetler olmuş ve birçok zorluk yaşamıştır. Maarif Nezareti tarafından Sivas Maarif Müdürlüğü'ne yazılan yazıda Ahmed Hamdi Efendi'nin Divriği'nin yerli halkından olmak için ziraat ve ticaretle meşgul olduğu, bu sebeple mektebi ihmal ettiğinden bahsedilmektedir. Maarif Nezareti'ne

---

³⁴ Mektepte en yetkili kimseye muallim-i evvel denilmektedir. Maârif-i Umûmiye Nizamnamesine göre her rüşdiye mektebinde en az bir tane "muallim-i evvel" bulunacaktır. Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Târihçe-i Teşkilât ve İcrââtı -XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi-*, haz. Taceddin Kayaoğlu (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2001), 428.

³⁵ BOA, MF. MKT., 499/47, 13 Nisan 1316/26 Nisan 1900; BOA, MF. MKT., 587/19, s. 1, 21 Ağustos 1317/3 Eylül 1901; BOA, MF. MKT., 1032/3, 3 Teşrin-i Evvel 1315/5 Nisan 1316.

³⁶ İhtiyaç durumuna göre mektebe alınan ikinci muallime, "muallim-i sani" denilmektedir. Muallim-i evvelden sonra en yetkili kişi muallim-i sanidir. İbnü's Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti*, 428.

³⁷ BOA, MF. İBT., 21/113, 3 Nisan 1304/15 Nisan 1888; BOA, MF. İBT., 22/71, 30 Nisan 1304/12 Mayıs 1888; BOA, MF. MKT., 748/44, s. 2, 23 Teşrin-i Sani 1319/6 Aralık 1903.

³⁸ BOA, MF. MKT., 167/86, 26 Nisan 1309/8 Mayıs 1893.

³⁹ BOA, MF. MKT., 205/46, 27 Şubat 1309/11 Mart 1894.

⁴⁰ BOA, MF. İBT., 48/70, 5 Kanun-i Evvel 1311/17 Aralık 1895.

⁴¹ BOA, MF. İBT., 55/59, 3 Teşrin-i Evvel 1312/15 Ekim 1896; BOA, MF. İBT., 122/86, 18 Temmuz 1318/31 Temmuz 1902; BOA, MF. İBT., 126/83, 31 Ağustos 1318/13 Eylül 1902; BOA, MF. İBT., 225/25, 3 Kanun-i Sani 1324/16 Ocak 1909; BOA, MF. İBT., 284/42, 23 Ağustos 1321/5 Eylül 1905; BOA, MF. İBT., 402/19, 25 Haziran 1328/8 Temmuz 1912.

⁴² BOA, MF. İBT., 284/42, 23 Ağustos 1321/5 Eylül 1905.

⁴³ BOA, MF. İBT., 322/69, 10 Cemaziyevvel 1329/9 Mayıs 1911.

⁴⁴ BOA, MF. İBT., 336/31, 19 Kanun-i Sani 1326/1 Şubat 1911; BOA, MF. İBT., 346/74, s. 2, 29 Haziran 1327/12 Temmuz 1911.

⁴⁵ BOA, MF. MKT., 893/55, 5 Eylül 1321/18 Eylül 1905.

⁴⁶ BOA, MF. İBT., 153/11, 7 Teşrin-i Evvel 1320/20 Ekim 1904; BOA, MF. İBT., 152/35, 2 Teşrin-i Evvel 1320/15 Ekim 1904; BOA, MF. MKT., 893/55, s. 19, 24 Mayıs 1321/6 Haziran 1905.

mektebin kurallarını ihlal ettiği bildirilmiş ve başka bir yere tayin edilmesi istenmiştir.⁴⁷ Bunun üzerine 6 Aralık 1903 tarihinde Ahmed Hamdi Efendi Maarif Nezareti'ne bir yazı yazmıştır. 1888 yılında Sivas Maarif Komisyonu tarafından imtihana tabi tutularak mektebe muallim-i sani olarak alındığını, o tarihten itibaren 15 yıldır mektepte başarılı bir şekilde faaliyet gösterdiğini ifade etmiştir. 200 kuruş maaşla 9-10 kişiden oluşan ailesini geçindirmeye çalıştığını belirten Ahmed Hamdi Efendi, bağ-bostanla meşgul olduğu ve mektepteki görevini aksattığı yönündeki iddialara çok şaşırıldığını dile getirmiştir. Bu sebeple açığa alınması kendisini üzmüş ve tevekkül etmekten başka hiçbir çaresinin kalmadığını belirtmiştir. Kalabalık bir ailesi olduğu için başka bir mektebe tayinini, buna imkân yoksa da en azından geçimini sağlayabilmek için emekliliğini istemiştir.⁴⁸ Ahmed Hamdi Efendi, bir ay sonra tekrar bir dilekçe yazmıştır. Bu dilekçede mektebin kurallarını kesinlikle ihlal etmediğini, eğer böyle bir şey olsaydı yıllardır muallim-i evvelin şikâyet etmiş olacağını ifade etmiştir. “*Bu sebepten dolayı herhangi bir ceza aldığım görülmüş müdür? Devam cetvellerini inceleyin ve gerekli araştırmaları yapın*” gibi sözlerle kendisinin suçsuz olduğunu belirtmiş ve memuriyetinin geri verilmesini talep etmiştir.⁴⁹ Bunun üzerine Maarif Nezareti, Ahmet Hamdi Efendi'nin açıkta bırakılmayacağını, hakkında şikâyet olduğu için de Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nin dışında civar kazalarda bulunan başka bir mektebe tayin edileceğini ifade etmiştir.⁵⁰ Böylelikle Ahmed Hamdi Efendi Gürün Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliğine tayin edilmiş,⁵¹ 6 Eylül 1904 tarihinde görevinin başına geçtiği bildirilmiştir.⁵² Ancak Ahmed Hamdi Efendi bu mektepte de uzun süre görev yapamamıştır. Gürün müftüsü, Ahmed Hamdi Efendi'nin artık muallimlik yapmasının uygun olmadığını, yaşlı bir halde bulunduğunu ve fakir bir kimse olduğu için kendisinin emekli edilmesinin daha doğru olacağını belirtmiştir.⁵³ Böylelikle ilerleyen zamanlarda Ahmed Hamdi Efendi'nin artık liyakatsiz bir kimse olduğu belirtilerek emekli olmasına karar verilmiş⁵⁴ ve bu süreçler devam ederken kendisi vefat etmiştir.⁵⁵

Ahmed Hamdi Efendi'nin yerine boş kalan kadro için Sivas İdadi Mektebi mezunlarından İhsan Efendi seçilmiştir. Ancak İhsan Efendi bu göreve tayin edilmiş olsa da henüz muallimlik yapmadan başka bir mektebe tayin edilmesi gündeme gelmiştir. Çünkü Mehmed Bahaddin adındaki bir başka muallimin açıkta olduğu belirtilmiş, kendisinin Gürün'de muallimlik yapamayacağı ifade edilmiştir. Bu sebeple Mehmed Bahaddin Efendi'nin Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'ne,⁵⁶ İhsan Efendi'nin de Darende Erkek Rüşdiye Mektebi'ne muallim-i sani olarak tayin edilmesine karar verilmiştir.⁵⁷ Böylelikle 9 Şubat 1904 tarihinden itibaren Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nde muallim-i sani olarak Mehmed Bahaddin Efendi görev yapmaya başlamıştır.⁵⁸ Ancak kendisinin bu görevde çok uzun süre kaldığı söylenemez. Mehmed Bahaddin Efendi'nin iki yıl sonra 1906 yılında yine Sivas Eyaleti'ne bağlı

⁴⁷ BOA, MF. İBT., 143/113, 8 Kanun-i Sani 1319/21 Ocak 1904; BOA, MF. MKT., 748/44, s. 1, 11 Teşrin-i Evvel 1319/24 Ekim 1903.

⁴⁸ BOA, MF. MKT., 748/44, s. 2, 23 Teşrin-i Sani 1319/6 Aralık 1903.

⁴⁹ BOA, MF. MKT., 748/44, s. 3, 7 Kanun-i Sani 1319/20 Ocak 1904.

⁵⁰ BOA, MF. MKT., 748/44, s. 4, 3 Nisan 1320/16 Nisan 1904.

⁵¹ BOA, MF. MKT., 748/44, s. 5, 19 Temmuz 1320/1 Ağustos 1904.

⁵² BOA, MF. MKT., 748/44, s. 11, 14 Eylül 1320/27 Eylül 1904.

⁵³ BOA, MF. MKT., 748/44, s. 12, 15 Eylül 1320/28 Eylül 1904.

⁵⁴ BOA, MF. MKT., 748/44, s. 13, 1 Kanun-i Evvel 1320/14 Aralık 1904.

⁵⁵ “*Şeref-varid 2 Temmuz 1323 tarihli tahrirat-ı âliye i fehimanelerine cevapname-i çakerimizdir. Gürün rüşdiyesi muallim-i salisi müteveffa Ahmed Hamdi Efendi'nin 100 kuruş aylık maaşının nısfı 4285 kuruş 10 para meyanında 21 Nisan 1322 tarihli tahrirat-ı çakeranemle doğrucu mülkiye tekaid sandığı nezaret-i âliyesine takdim kılınmış ve müteveffa-yı mumaleyhin suret-i istihdamı ve almış olduğu maaşın ve terk eylediği aidatı ve aidat-ı mezkurenin kemalen irsal kıldığını mübeyyin iki kut'a pusulanın leffen nezaret-i müşaru'lileyhanın ol-babdaki 28 Haziran 1322 tahriratına cevaben makam-ı vilayetten yazılmış olduğu kayden anlaşılmağa ol-babda emr ü ferman.*” BOA, MF. MKT., 1007/21, 29 Mayıs 1323/11 Haziran 1907.

⁵⁶ BOA, MF. MKT., 748/44, s. 6, 9 Temmuz 1321/22 Temmuz 1905.

⁵⁷ BOA, MF. MKT., 748/44, s. 9, 29 Nisan 1322/12 Mayıs 1906.

⁵⁸ BOA, MF. MKT., 748/44, s. 19, 24 Mayıs 1321/6 Haziran 1905.

Tonus kazasında başka bir memurluk görevine tayini gerçekleşmiştir. Onun yerine geçici bir süreliğine Sivas İdadî Mektebi mezunlarından Mustafa Efendi muallim-i sani olarak tayin edilmiştir.⁵⁹

Hat muallimi Ahmet Hami Efendi de 1896 yılının mart ve nisan aylarında mektebe gelerek derslerini vermeye devam etmiş, ancak bu ay sonunda vefat etmiştir. Onun yerine hat muallimi vekili olarak Bekir Sıdkı Efendi mayıs ayı boyunca fahri olarak hizmet vermiştir.⁶⁰ Ahmed Hami Efendi'den sonra daimî olarak hat muallimliğine atanan Süleyman Vehbi Efendi'nin de muallim-i evvel Hüseyin Hilmi Efendi ve muallim-i sani Ahmed Hamdi Efendi gibi uzun süre mektebe hizmet ettiği söylenebilir. Nitekim 1913 yılına kadar hat derslerine giren kişi olarak yalnızca onun ismi geçmektedir.⁶¹ Ayrıca 1906-1907 eğitim-öğretim yılında mektebin muallim-i sani kadrosu boş olduğu için Süleyman Vehbi Efendi bu görevi de üstlenmek istemiştir. Bunun neticesinde imtihanlara girmiş ve Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'ne muallim-i sani olarak tayin edilmiştir.⁶² Ancak bu görevde uzun süre kalamamıştır. Nitekim Maarif Nezareti tarafından Süleyman Vehbi Efendi'nin imtihan dosyaları istenmiş, gerekli incelemeler yapıldıktan sonra Kur'an-ı Kerim, Hendese ve Ahlâk derslerinden imtihana tabi tutulmadığı ve diğer imtihanına girdiği derslerden de yeterli puanları alamadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple muallim-i saniliğe daha uygun birinin seçilmesi, Süleyman Vehbi Efendi'nin yalnız hat muallimi olarak görevine devam etmesi istenmiştir.⁶³ Ayrıca bu durumdan dolayı bazı karışıklıklar çıkmıştır. Hat muallimliği maaşı 1906-1907 bütçesine dahil edilmemiştir. Çünkü Süleyman Vehbi Efendi hem o görevi hem muallim-i saniliği üstlendiğinden kendisine ayrı ayrı maaş verilmeyerek muallim-i sanilik maaşı üzerinden 250 kuruş verilmiştir. Bu sebeple 1907-1908 ders yılına gelindiğinde önceki yıl hat muallimliği kadrosunun boş kaldığı zannedilmiştir. Bu durum anlaşılmış ve Süleyman Vehbi Efendi'nin yeni eğitim-öğretim yılıyla birlikte yalnız hat derslerine girmesi ve 100 kuruş maaş alması kararlaştırılmıştır.⁶⁴ Muallim-i sanilik kadrosu boşalınca bu göreve Darümuallimin mezunu olan Koyluhisar İbtidai Mektebi muallimi Hafız Mehmed Efendi talip olmuş, imtihanlara girmiş ve tayin işlemi gerçekleşmiştir.⁶⁵ Netice itibarıyla 1908 yılından itibaren mektebin muallim-i sanisi Hafız Mehmed Efendi olmuştur.⁶⁶ Görüldüğü üzere Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'ne 30 yıllık süreçte çok sayıda muallim tayini yapılmıştır. Bazı muallimler ise uzun süre görevini bırakmamıştır. Örneğin Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi, Ahmed Hamdi Efendi ve Süleyman Vehbi Efendi yıllarca mektepte muallimlik yapmış, tatil günleri dışında daima mektebe gelip talebeye ders vermişlerdir.⁶⁷

Tablo 1: Mektepte Görev Yapan Muallimler⁶⁸

⁵⁹ BOA, MF. İBT., 172/83, 22 Kanun-i Evvel 1321/4 Ocak 1906.

⁶⁰ BOA, MF. İBT., 55/59, 3 Teşrin-i Evvel 1312/15 Ekim 1896.

⁶¹ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H. 1316, s. 1095; BOA, MF. İBT., 438/26, 11 Haziran 1329/ 24 Haziran 1913

⁶² BOA, MF. İBT., 188/39, 7 Mart 1323/20 Mart 1907; BOA, MF., MKT., 1000/51, s. 2, 7 Mart 1323/20 Mart 1907.

⁶³ BOA, MF. MKT., 1000/51, s. 3, 4 Haziran 1323/17 Haziran 1907.

⁶⁴ BOA, MF. MKT., 1026/44, s. 3, 12 Kanun-i Evvel 1323/25 Aralık 1907.

⁶⁵ BOA, MF. İBT., 197/88, 18 Eylül 1323/1 Ekim 1907; BOA, MF. MKT., 1030/18, 28 Temmuz 1323/10 Ağustos 1907.

⁶⁶ BOA, MF. İBT., 202/105, 14 Kanun-i Sani 1323/27 Ocak 1908.

⁶⁷ BOA, MF. İBT., 48/70, 5 Kanun-i Evvel 1311/17 Aralık 1895; BOA, MF. İBT., 55/59, 3 Teşrin-i Evvel 1312/15 Ekim 1896; BOA, MF. İBT., 122/86, 18 Temmuz 1318/31 Temmuz 1902; BOA, MF. İBT., 126/83, 31 Ağustos 1318/13 Eylül 1902; BOA, MF. İBT., 210/50, 31 Mayıs 1324/13 Haziran 1908; BOA, MF. İBT., 225/25, 3 Kanun-i Sani 1324/16 Ocak 1909; BOA, MF. İBT., 231/88, s. 16, 1 Mart 1325/14 Mart 1909; BOA, MF. İBT., 233/9, 5 Teşrin-i Evvel 1324/18 Ekim 1908; BOA, MF. İBT., 402/19, 25 Haziran 1328/8 Temmuz 1912; BOA, MF. İBT., 438/26, 17 Haziran 1329/30 Haziran 1913.

⁶⁸ BOA, MF. İBT., 48/70, 5 Kanun-i Evvel 1311/17 Aralık 1895; BOA, MF. İBT., 55/59, 3 Teşrin-i Evvel 1312/15 Ekim 1896; BOA, MF. İBT., 202/105, 14 Kanun-i Sani 1323/27 Ocak 1908; BOA, MF. İBT., 231/88, s. 16, 1 Mart 1325/14 Mart 1909;

Yıl	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Hat Muallimi
1882	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	-	-
1883	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	-	-
1884	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	-	-
1885	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	-	-
1886	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	-	-
1887	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	-	-
1888	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	-
1889	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	-
1890	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	-
1891	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	-
1892	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	-
1893	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Ali Efendi
1894	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Hayrullah Zühdü Efendi
1895	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Ahmed Hami Efendi
1896	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Ahmed Hami Efendi ve Ebubekir Sıdkı Efendi
1897	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	-
1898	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Süleyman Vehbi Efendi
1899	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Süleyman Vehbi Efendi
1900	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Süleyman Vehbi Efendi
1901	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Süleyman Vehbi Efendi
1902	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Süleyman Vehbi Efendi
1903	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Süleyman Vehbi Efendi
1904	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Mehmed Bahaddin Efendi	Süleyman Vehbi Efendi
1905	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Mehmed Bahaddin Efendi	Süleyman Vehbi Efendi
1906	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Mustafa Efendi	Süleyman Vehbi Efendi

BOA, MF. İBT., 488/5, 15 Şubat 1329/28 Şubat 1914; BOA, MF. MKT., 205/46, 27 Şubat 1309/11 Mart 1894; BOA, MF. MKT., 336/31, 19 Kanun-i Sani 1326/1 Şubat 1911; BOA, MF. MKT., 748/44, s. 2, 23 Teşrin-i Sani 1319/6 Aralık 1903; BOA, MF. MKT., 893/55, 5 Eylül 1321/18 Eylül 1905; BOA, MF. MKT., 1007/21, 29 Mayıs 1321/11 Haziran 1907; BOA, MF. MKT., 1030/18, 28 Temmuz 1323/10 Ağustos 1907.

1907	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Süleyman Vehbi Efendi	Süleyman Vehbi Efendi
1908	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	Hafız Mehmed Efendi	Süleyman Vehbi Efendi
1909	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	-	Süleyman Vehbi Efendi
1910	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	-	Süleyman Vehbi Efendi
1911	Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi	-	Süleyman Vehbi Efendi
1912	Hüseyin Efendi	-	Süleyman Vehbi Efendi
1913	Hüseyin Efendi	-	Süleyman Vehbi Efendi

Rüşdiye mektepleri ilk açıldığında muallim-i evvelin 300, muallim-i saninin 150 kuruş maaş almasına karar verilmiştir. Başlangıçta az öğrenciye ders verildiği için bu maaşlar yeterli görülürken, sonraki yıllarda daha fazla talebeye eğitim verilmesinden dolayı maaşlar, muallimler tarafından düşük telakki edilmiştir. Bunun üzerine muallimler zam isteğinde bulunmuşlar, maaşlarında az da olsa artışlar gerçekleşmiştir.⁶⁹ İlerleyen yıllarda taşrada birçok rüşdiye mektebinin açılmasıyla maaş hususunda yeni bir düzenleme yapılması zaruret halini almıştır. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile bu düzenleme gerçekleştirilmiştir. Yapılan düzenlemeye göre muallim-i evvel 800, muallim-i sani 500 kuruş maaş alacaktır.⁷⁰ Ancak bu maaşlar her zaman ve her yerde geçerli olmamıştır. Örneğin 19. yüzyılın sonlarında Ayaş Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i salisi Bekir Efendi 35 kuruş,⁷¹ Beşiktaş Erkek Rüşdiye Mektebi Farisî muallimi Hasan Şefik Efendi 200 kuruş⁷² ve Mudanya Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i sanisi ise 250 kuruş⁷³ maaş almaktaydı. Görüldüğü üzere maaşlar hususunda büyük farklılıklar olabilmektedir.

Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nde görev yapan muallimlerin maaşıyla ilgili bilgilerin yer aldığı en eski tarihli kayıt 1888 yılına aittir. 1888 yılında muallim-i sani olarak tayin edilen Ahmed Hamdi Efendi'nin 248 kuruş maaş alması kararlaştırılmıştır.⁷⁴ Kendisi 1904 yılından sonra emekliliğe ayrılmış, kısa bir süre içerisinde vefat etmiştir. Vefat etmesiyle birlikte eşi, oğlu Mustafa, kızları Zeynep, Asiye ve Safiye için maaş tahsisi gündeme gelmiştir. Gerekli incelemeler yapıldıktan sonra tekaüd kararname gereğince ailesine 150 kuruş maaş tahsis edilmesine karar verilmiştir.⁷⁵ Onun yerine muallim-i sani olan Mehmed Bahaddin Efendi'nin 1904 yılındaki maaşı 200 kuruştur.⁷⁶ 1906 yılında muallim-i saniliğe tayin edilen Mustafa Efendi'nin maaşı ise 150 kuruş idi.⁷⁷ Görüldüğü üzere Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nde görev yapmış muallim-i sanilerin aldıkları maaşlar yıldan yıla farklılık göstermiştir. Bunların dışında hat muallimi Süleyman Vehbi Efendi 1905 yılında 100 kuruş maaş almaktaydı.⁷⁸ 1911 yılında muallim-i evvel olarak tayin edilen Hüseyin Efendi'nin ise 500 kuruş maaş almasına karar verilmiştir.⁷⁹

2.2. Bevvablar

⁶⁹ BOA, İ. MVL, 136/3693, 11 Ramazan 1265/31 Temmuz 1849.

⁷⁰ *Düstur*, I. Tertip, C. II, s. 187; *Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi*, 1286, Matbaa-i Âmire, İstanbul, s. 8.

⁷¹ BOA, MF. MKT., 312/6, 8 Nisan 1312/20 Nisan 1896.

⁷² BOA, İ. DH., 1228/96155, 27 Mayıs 1307/8 Haziran 1891.

⁷³ BOA, MF. MKT., 205/37, 27 Kanun-i Sani 1309/8 Şubat 1894.

⁷⁴ BOA, MF. MKT., 105/98, 17 Kanun-i Sani 1304/29 Ocak 1889.

⁷⁵ BOA, ŞD., 1048/65, 11 Temmuz 1322/24 Temmuz 1906.

⁷⁶ BOA, MF. MKT., 748/44, s. 17, 11 Nisan 1321/24 Nisan 1905.

⁷⁷ BOA, MF. İBT., 22 Kanun-i Evvel 1321/4 Ocak 1906.

⁷⁸ BOA, MF. MKT., 946/65, 11 Temmuz 1322/24 Temmuz 1906.

⁷⁹ BOA, MF. İBT., 346/74, s. 2, 29 Haziran 1327/12 Temmuz 1911.

Maarif Nezareti tarafından 1872 yılında yayınlanan mevzuata göre bevvabların başlıca vazifeleri mektebin temizliğini yapmak, talebenin mektebe giriş-çıkışını kontrol etmek ve mektepte bulunan eşyaların güvenliğini sağlamaktır.⁸⁰

Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi kadrosunda mütemadiyen bir bevvab bulunduğu görülmektedir. Bevvaba dair tespit edilebilen ilk bilgi 1891 yılına aittir. Bu yıl mektebin bevvabı Hafız Mehmed Efendi'dir. 1890-1891 ders yılı içerisinde mektebin bevvabı vefat edince Hafız Mehmed Efendi 2 Şubat 1891 tarihinde doğrudan bu göreve tayin edilmiştir. Ancak kendisi uzun süre bu görevde kalamamış, aynı yıl içerisinde Hasan Ağa isminde bir başkası bu göreve talip olmuştur. Divriğili Hasan Ağa uzun bir süre Fındıklı İnas Rüşdiyesi'nde başarılı şekilde hizmet etmiş ve artık Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nde bevvablık yapmak istediği Maarif Nezareti'ne bildirilmiştir. Bunun üzerine isteği kabul edilmiş, Hafız Mehmed Efendi boş bulunan başka bir bevvablık kadrosuna, Hasan Ağa ise Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'ne tayin edilmiştir.⁸¹ Hasan Ağa bu mektepte 5 yıl civarı bevvablık yapmıştır. 1894-1895 ders yılında mektebe devamlı olarak gelmiş, görevini başarılı şekilde ifa etmiştir.⁸² Ancak bir sonraki ders yılında sene sonunu getirememiştir. Mart ayında 20 gün ve nisan ayında 5 gün görev yaptıktan sonra istifa etmiştir. Hangi sebepten dolayı istifa ettiğine dair herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Mektepte bu görevliye ciddi anlamda ihtiyaç olduğundan, yerine hemen Mehmet Efendi isminde yeni biri atanmıştır.⁸³ Mehmet Efendi'nin uzun yıllar görevine devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1896 yılından sonraki birçok kayıta bevvab olarak görülmektedir. Mektep bevvabının ancak 1908 yılında değiştiği söylenebilir. Mektebin 1908 yılındaki bevvabı Mehmed Tahir Efendi'dir. Bu göreve tayin tarihi belirtilmemekle birlikte mektebin 1908-1909 eğitim-öğretim yılına başladığı eylül ayından itibaren üç ay boyunca hiç devamsızlık yapmayarak vazifesini yerine getirdiği ifade edilmiştir.⁸⁴

3. Mektebin Talebe Durumu

3.1. Talebe Sayısı ve Devam Cetvelleri

1882-1883 eğitim-öğretim yılında açılan mektep, uzun yıllar faaliyetlerini sürdürmüş, birçok talebeye eğitim vermiştir. Özellikle ilk yıllarında mektebe çok sayıda talebe alındığı görülmektedir. Nitekim 1884 yılında mektepteki talebe sayısı 101, bir sonraki yıl 91 idi.⁸⁵ İlerleyen yıllarda talebe sayısında düşüşler yaşanmış, bir daha toplam talebe sayısının 100'ün üzerine çıktığı görülmemiştir. Ancak talebe sayısında ciddi düşüşlerin olduğu da söylenemez.

1882-1913 yılları arasındaki 31 yıllık süreçte hemen hemen her yıl ortalama 80 talebeye eğitim verilmiştir. Bu sebeple istikrarlı bir düşüşten veya yükselişten bahsetmek mümkün değildir. Ayrıca bazı yıllarda mektebin faaliyet gösterdiği bilinse de toplam talebe mevcudu hakkında herhangi bir bilgi bulunmaması, tam anlamıyla bir yargıya varılmasını zorlaştırmaktadır.

Tablo 2: Yıllara Göre Talebe Sayısı

Yıl	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	Toplam
1884	-	-	-	-	101
1885	-	-	-	-	91
1886	-	-	-	-	96
1887	-	-	-	-	86
1888	-	-	-	-	69 ⁸⁶

⁸⁰ Düstur, I. Tertib, C. II, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1289, s. 255-256.

⁸¹ BOA, MF. İBT., 27/40, 17 Eylül 1308/27 Eylül 1892; BOA, MF. MKT., 126/106, 14 Şubat 1306/26 Şubat 1891.

⁸² BOA, MF. İBT., 48/70, 5 Kanun-i Evvel 1311/17 Aralık 1895.

⁸³ BOA, MF. İBT., 55/59, 3 Teşrin-i Evvel 1312/15 Ekim 1896.

⁸⁴ BOA, MF. İBT., 225/25, 3 Kanun-i Sani 1324/16 Ocak 1909.

⁸⁵ *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniye*, H. 1301, s. 393; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniye*, H. 1302, s. 415.

⁸⁶ 1884-1888 yılları arasındaki toplam talebe mevcudları için bk. *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniye*, H. 1301, s. 393; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniye*, H. 1302, s. 415; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniye*, H. 1303, s. 336; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniye*, H. 1304, s. 322; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniye*, H. 1305, s. 248.

1894	24	19	13	14	70 ⁸⁷
1895	30	22	20	12	84 ⁸⁸
1896	32	22	20	10	84 ⁸⁹
1898	-	-	-	-	80
1899	-	-	-	-	79
1900	-	-	-	-	79 ⁹⁰
1901	24	22	15	-	51 ⁹¹
1902	24	24	13	-	61 ⁹²
1903	-	-	-	-	58 ⁹³
1905	28	12	21	-	61 ⁹⁴
1908	23	25	15	-	63 ⁹⁵
1911	30	18	-	-	48 ⁹⁶
1912	19	28	18	-	65 ⁹⁷
1914	-	-	-	-	68 ⁹⁸

Bazı yıllara ait talebe devam cetvelleri tespit edilmiştir. Bu cetveller, genel olarak üç aylık süreçte mektepte bulunan personel ve talebenin devam durumu hakkındaki bilgileri ihtiva etmektedir.⁹⁹ Örneğin 1895 yılı eylül, ekim ve kasım aylarına ait devam cetveline göre eylül ayında 84 talebe bulunmaktadır. Ayrıca bu ay içerisinde 2 talebe mektebi terk etmiş ve 4 talebe yeni kayıt yapılmıştır. Sonraki iki ay boyunca talebe derslerine devam etmiş, mektebi terk eden talebe olmamıştır.¹⁰⁰ Bir sonraki yıl ise mart, nisan ve mayıs aylarının devam cetveli paylaşılmıştır. Geçen dönemde olduğu gibi talebe sayısı yine 84 olarak kalmıştır. Ancak bu talebenin hepsinin aynı kişiler olduğu söylenemez. Nitekim dördüncü sınıf talebesinden iki kişinin İstanbul'a gittiği, iki talebenin de mart ayında mektepten ayrıldığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar mektepten giden talebe olsa da toplam mevcutta bir değişim yaşanmamıştır.¹⁰¹

Devam cetvellerinde aydan aya talebe miktarının değiştiği zamanlar da olmuştur. Örneğin 1902 yılının haziran, temmuz ve ağustos aylarındaki devam durumları incelendiğinde haziranda 61, temmuzda 46 ve ağustosta 60 talebenin derslerine devam ettiği görülmektedir. Ayrıca temmuz ayında 15 talebenin mektebi terk ettiği anlaşılmaktadır. Bu talebelerin hangi sebeplerle mektebi bıraktığına dair herhangi bir bilgi paylaşılmamıştır. Ancak bir sonraki ay mektebe devam eden talebe sayısının tekrar 60'a çıktığı anlaşılmaktadır.¹⁰² Görüldüğü gibi düzenli tutulan devam cetvelleri; talebe miktarı, yeni kayıt yaptıranlar, mektepten ayrılanlar ve başka bir mektebe nakledilenler gibi birçok husus hakkında bilgi vermektedir.

⁸⁷ BOA, MF. İBT., 44/8, 6 Mart 1310/18 Mart 1894.

⁸⁸ BOA, MF. İBT., 48/70, 5 Kanun-i Evvel 1311/17 Aralık 1895.

⁸⁹ BOA, MF. İBT., 55/59, 3 Teşrin-i Evvel 1312/15 Ekim 1896.

⁹⁰ 1898-1901 yılları arasındaki talebe mevcutları için bk. *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, H. 1316, s. 1095; *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, H. 1317, s. 1248; *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1318, s. 1394; *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1319, s. 660.

⁹¹ BOA, MF. İBT., 116/53, 28 Şubat 1317/13 Mart 1902.

⁹² BOA, MF. İBT., 122/86, 18 Temmuz 1318/31 Temmuz 1902.

⁹³ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321, s. 546.

⁹⁴ BOA, MF. İBT., 181/116, 23 Eylül 1322/6 Ekim 1906.

⁹⁵ BOA, MF. İBT., 225/25, 3 Kanun-i Sani 1324/16 Ocak 1909.

⁹⁶ BOA, MF. İBT., 402/19, 25 Haziran 1328/8 Temmuz 1912.

⁹⁷ BOA, MF. İBT., 438/26, 17 Haziran 1329/30 Haziran 1913.

⁹⁸ BOA, MF. İBT., 488/5, 15 Şubat 1329/28 Şubat 1914.

⁹⁹ BOA, MF. İBT., 209/10, 10 Nisan 1324/23 Nisan 1908.

¹⁰⁰ BOA, MF. İBT., 48/70, 5 Kanun-i Evvel 1311/17 Aralık 1895.

¹⁰¹ BOA, MF. İBT., 55/59, 3 Teşrin-i Evvel 1312/15 Ekim 1896.

¹⁰² BOA, MF. İBT., 126/83, 31 Ağustos 1318/13 Eylül 1902.

3.2. Talebenin Yıl Sonu İmtihanları ve Mezunlar

Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nde eğitim gören talebe, birçok mektepte olduğu gibi yıl sonlarında tüm derslerden imtihana tabi tutulmuştur. Talebeler, bu imtihanlardan aldıkları puanlara göre ya bir üst sınıfa geçmişler ya da sınıfta kalmışlardır. Sınava girenler eğer son sınıf öğrencileriye başarılı olmaları halinde şehadetname¹⁰³ olarak mektepten mezun olmuşlardır.

Mektepte tahsil gören talebenin, bazı yıllara ait imtihan cetvelleri tespit edilmiştir. 1895-1896, 1901-1902, 1905-1906, 1911-1912 ve 1912-1913 eğitim-öğretim yıllarındaki imtihan cetvelleri teferruatlı bir şekilde incelenmiştir. Bu cetveller sayesinde talebe isimleri, verilen dersler, alınan puanlar gibi daha birçok konuda önemli bilgiler ortaya çıkmıştır. İmtihan cetvellerinin düzenli tutulduğu ve belli bir usul takip edilerek hazırlandığı söylenebilir. Nitekim talebenin isimleri, tabloya gelişigüzel bir şekilde yukarıdan aşağıya doğru yazılmayıp başarı durumu esas alınmıştır. Yani en başarılı öğrenci listenin en başında yer almış, en başarısız veya sınıfta kalan öğrenciler ise listenin sonlarında kendilerine yer bulmuşlardır. Başarı durumu girilen imtihanlardan alınan puanların toplanmasıyla belirlenmiştir. Örneğin 15 dersten sınava giren bir talebe her sınavdan 10 tam puan alırsa başarı puanı 150 olmakta ve böylelikle ismi listenin en başında yer almaktadır. Bu çalışmada imtihan cetvellerinin bir kısmı tamamen tablo şeklinde gösterilmiş, bir kısmından da yüzeysel olarak bahsedilmiştir.¹⁰⁴

1895-1896 eğitim-öğretim yılında birinci sınıfta 34 talebe bulunmaktadır. Bu talebenin 29 tanesi imtihanlara girmiş, Yusuf Efendizade Adil Efendi'nin dışındaki talebeler sınavlardan yeterli puanı alarak ikinci sınıfa geçmişlerdir. Beş talebe de imtihanlara girmemiştir. Sınavına girilen dersler Ulûm-ı Diniye, Arabî, Farişî, Hesab, Türkçe, İmla, Sülûs¹⁰⁵ ve Ahlâk'tır. Sınıf genelinin en başarılı olduğu ders Ulûm-ı Diniye olmuştur. Burnazade Hafız Seyyid Efendi ve İranlızade Ömer Efendi tüm derslerin imtihanından tam puan alarak sınıfın en başarılı iki ismi olmuştur.

İkinci sınıf talebe mevcudu 20'dir. Bunların 17'si imtihanlara girmiş ve sınıfta kalan olmamıştır. Üç talebe ise hiçbir imtihana girmemiştir. Sınava girilen dersler Ulûm-ı Diniye, Arabî, Farişî, Hesab, Coğrafya, Türkçe, Sülûs, Rik'a ve Ahlâk'tır.

Üçüncü sınıfta 15 talebe bulunmaktadır. Bu talebe birinci ve ikinci sınıftakilere nispetle daha başarılıdır. Zira talebenin tamamı imtihanlara girmiş ve sınıfta kalan olmamıştır. İmtihanına girilen dersler Arabî, Farişî, Hesab, Coğrafya, Tarih, Türkçe, Sülûs, Rik'a ve Ahlâk'tır. Mahmud Çavuşzade Abdullah Efendi ve Kumakzade Hüseyin Efendi tüm derslerin imtihanından tam puan alarak sınıfın en başarılı talebesi olmuşlardır. Bunlardan sonraki en başarılı isim olan Suhtezeade Şevki Efendi bir sonraki ders yılında da tüm derslerinde başarı sağlayarak mezun olmuştur. Ayrıca Şevki Efendi sultani mektebinde eğitimine devam etmek isteyince Sivas Maarif Müdürlüğü, Maarif Nezaretî'ne bu hususla ilgili bir yazı yazmıştır. Yazıda Şevki Efendi'nin oldukça başarılı bir talebe olduğu belirtilmiş, fakir olduğundan dolayı Sultani Mektebi'ne ücretsiz olarak alınması talep edilmiştir.¹⁰⁶

Dördüncü sınıf talebe mevcudu 10'dur. Bu talebenin 9'u imtihanlara girmiş, hepsi şehadetname olarak mezun olmuşlardır. Ayan Ağazade Mustafa Efendi ise imtihanlara girmeyerek mezun

¹⁰³ “Şehadetname” mektebi bitiren talebenin mezun olduğunu gösteren belgenin adıdır. Bu belgeye kimi zaman şehadetname kimi zaman icazetname denilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Cemil Akpınar, “İcâzet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 21, TDV Yayınları, İstanbul 2000, 400.

¹⁰⁴ Zira tespit edilen tüm imtihan cetvellerinin aynen aktarılması çalışmanın hacmini ciddi anlamda artıracaktır. Bu sebeple talebenin üç ders yılına ait imtihan notları tablo şeklinde gösterilirken, iki ders yılına ait imtihan notları tablo şeklinde gösterilmemiştir.

¹⁰⁵ “Sülûs” hat sanatında kâmiş bir kalemle yazılan en eski yazı çeşididir. Genel olarak hat öğrenimine sülûs yazısı ile başlamak gelenek halini almıştır. Detaylı bilgi için bk. Muhittin Serin, “Sülûs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 128.

¹⁰⁶ BOA, Y. PRK. HR., 24/54, 17 Mayıs 1313/27 Mayıs 1897.

olamamıştır. Dördüncü sınıf talebesinin dersleri Ulûm-ı Diniye, Arabî, Farisî, Hesab, Hendese, Türkçe, Coğrafya, Tarih, Sülûs, Rik'a, Usul-i Defteri ve Ahlâktan müteşekkildir.¹⁰⁷

1901-1902 ders yılında birinci sınıfta 24 talebe bulunmaktadır. Bu talebenin 22 tanesi imtihana girmiş, iki talebenin imtihan zamanında mektepte olmadığı belirtilmiştir. Sınava girilen dersleri Kur'ân-ı Kerîm, Ulûm-ı Diniye, Arabî, Farisî, Hesab, Coğrafya, Hatt-ı Sülûs, Mâ'lûmât-ı Nâfia ve Ahlâk oluşturmuştur. Sınava giren talebenin hepsi ikinci sınıfa geçmiştir. En yüksek puanların alındığı iki ders Ahlâk ve Kur'ân-ı Kerîm'dir. Ahlâk dersinden bütün sınıf 10 puan alırken Kur'ân dersinin ortalaması 9 puanın üzerinde olmuştur. Böylelikle talebenin diğer derslere nazaran dini derslere daha çok ehemmiyet gösterdikleri söylenebilir. En başarılı talebe Kör İsmailzade İbrahim Efendi olmuştur. Kendisinin 10 dersin tümünden tam puan alarak 100 puan elde ettiği görülmektedir.¹⁰⁸

Tablo 3: 1901-1902 Eğitim-Öğretim Yılı Birinci Sınıf Talebesinin İmtihan Cetveli

İsim	Kur'ân-ı Kerîm	Ulûm-ı Diniye	Arabî	Farisî	Türkçe	Hesab	Coğrafya	Hatt-ı Sülûs	Ma'lûmât-ı Nâfia	Ahlâk	Toplam Puan
Kör İsmailzade İbrahim Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	100
Süt Mollazade Ahmed Efendi	10	10	10	10	10	10	10	8	10	10	98
Bağcızade Mustafa Efendi	10	10	10	9	10	10	10	8	10	10	97
Çerkesli Ali Efendi	10	10	8	8	10	10	10	10	10	10	96
Gürünlüzade Tahir Efendi	10	10	10	9	9	8	9	10	10	10	95
Molla Süleymanzade Mustafa Efendi	10	10	8	8	9	10	9	10	10	10	94
Tokatlızade Şevki Efendi	10	10	8	8	10	8	9	10	10	10	93
Nebi Paşazade Ali Efendi	10	10	8	8	8	8	9	10	10	10	91
Cücezade Hüseyin Efendi	10	9	8	8	10	8	7	9	10	10	89
Hacı Beyzade Tevfik Efendi	9	9	8	8	10	8	7	10	9	10	88
Sülûkzade Ömer Efendi	10	10	8	7	9	7	7	10	10	10	88
Azazade Osman Efendi	10	9	7	7	8	8	9	9	10	10	87
Tokatlızade Naim Efendi	9	10	7	7	8	7	8	9	10	10	85
Ayanzade Mustafa Kâmil Efendi	9	9	7	7	6	6	9	9	10	10	82
Zaimzade Tevfik Efendi	8	9	6	8	9	6	6	10	9	10	81
Bahacızade Hasan Efendi	10	9	6	6	6	6	8	10	9	10	80
Sülûkzade İbrahim Efendi	10	9	6	7	6	5	7	9	9	10	78
Mühürdarzade Şevki Efendi	8	8	6	6	6	7	7	9	9	10	76
Budakzade Mehmed Efendi	8	8	5	5	5	6	7	9	6	10	69
Ahmed Ağazade Bekir Efendi	8	8	5	5	4	6	6	9	6	10	67
Hacı Ömerzade Nadir Efendi	7	8	5	4	4	6	6	7	8	10	65
Karlızade İbrahim Efendi	7	7	4	4	5	5	6	7	8	10	63
Hamhamzade Osman Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Camcızade Şükrü Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

İkinci sınıf talebe mevcudu 24'tür. Bu talebenin 4'ü sınava girmemiştir. Talebenin, imtihana girdiği dersler Kur'ân-ı Kerîm, Ulûm-ı Diniye, Arabî, Farisî, Türkçe, Hesab, Coğrafya, Tarih-i İslam, Ulûm-ı Eşya ve Fenn-i Ziraat, Sülûs ve Rik'a, Resim ve Ahlâk'tır. İmtihana giren 20 talebeden yalnızca Yılan Kırkanzade Mustafa sınıfta bırakılmıştır. Zira kendisinin oldukça düşük bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Toplam 12 dersten 120 puan üzerinden 77 puan toplayabilmiştir. Aynı zamanda ikinci

¹⁰⁷ BOA, MF. İBT., 53/44, 20 Temmuz 1312/1 Ağustos 1896.

¹⁰⁸ BOA, MF. İBT., 122/86, s. 2, 18 Temmuz 1318/31 Temmuz 1902.

sınıf talebesinin hepsinin 10 tam puan aldığı iki ders ahlak ve resim olmuştur. Bu derslerde en düşük ortalamaya sahip olan talebelerin de başarılı olduğu görülmektedir. Ayrıca tüm sınavlardan tam puan alarak sınıfın en başarılı iki talebesi Kahvecizade Mehmed Rahmi ve Mahmud Çavuşzade Süleyman Sırrı olmuştur.

Tablo 4: 1901-1902 Eğitim-Öğretim Yılı İkinci Sınıf Talebesinin İmtihan Cetveli

İsim	Kur'ân-ı Kerîm	Ulûm-ı Diniye	Arabî	Farsî	Türkçe	Hesab	Coğrafya	Tarih-i İslâm	Ulûm-ı Eşya ve Fenn-i Ziraat	Sülûs ve Rik'a	Resim	Ahlak	Toplam Puan
Kahvecizade Mehmed Rahmi Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	120
Mahmud Çavuşzade Süleyman Sırrı Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	120
Ahmed Efendi	10	10	10	9	10	10	10	10	9	10	10	10	118
Ayanzade Ahmed Efendi	10	10	10	10	10	10	8	10	10	10	10	10	118
Üçüncüzade İsmail Efendi	10	10	10	10	10	8	10	10	9	10	10	10	117
Ayan Ağazade Tahsin Efendi	10	10	8	8	10	10	10	10	10	10	10	10	116
Bengizade Yusuf Cemil Efendi	10	10	8	10	10	8	9	9	10	10	10	10	114
Kemalzade Mehmed Efendi	10	10	8	8	9	9	9	9	10	10	10	10	112
Sırçacızade Faik Efendi	10	9	8	8	9	10	8	9	10	10	10	10	111
Kadızaide Ramazan Efendi	10	10	8	8	9	8	9	8	9	10	10	10	109
Katıpzade Osman Efendi	10	10	8	7	9	7	9	9	8	10	10	10	107
Uzunzade Şükrü Efendi	10	8	8	7	7	10	8	8	8	10	10	10	104
Zaimzade Necati Efendi	10	8	8	7	7	7	7	9	8	10	10	10	101
Uzunzade Hayri Efendi	10	7	7	7	8	6	9	8	8	9	10	10	99
Arif Efendizade Rüşdü Efendi	10	7	6	7	7	5	8	7	9	9	10	10	95
Yılan Kırkanzade Ahmed Efendi	8	7	7	5	6	7	8	7	9	9	10	10	93
Karahasanzade Hüsnü Efendi	8	9	4	5	6	7	8	7	8	8	10	10	90
Gazizade Halil Efendi	7	8	6	5	6	6	6	5	9	9	10	10	87
Hacı Nurizade Hayri Efendi	7	8	7	5	5	8	6	5	7	8	10	10	86
Yılan Kırkanzade Mustafa Efendi	10	8	5	5	5	4	6	3	5	6	10	10	77
Kalaycızade Abdullah Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Halil Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Numan Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Güllüzade Rüşdü Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Üçüncü sınıftaki talebe mevcudu 13'tür. Talebenin hepsi sınava girmiş, diploma alarak mezun olmuştur. İmtihanlarına girilen dersleri Kur'ân-ı Kerîm, Ulûm-ı Diniye, Türkçe, Kitabet, Kırâat ve İmlâ,

Arabî, Farisî, Ulûm-ı Eşya ve Fenn-i Ziraat, Hesab, Hendese,¹⁰⁹ Coğrafya, Tarih, Fransızca, Resim, Sülûs ve Rik'a, Ahlâk oluşturmuştur. Görüldüğü gibi üçüncü sınıf talebesinin sorumlu olduğu ders sayısı bir hayli fazladır. Toplam 16 dersten sınava giren talebe arasından tüm derslerden tam puan alan bir kişi çıkmıştır. Nitekim Mühürdarzade Hafız Mehmed Nuri Efendi girdiği bütün derslerin sınavlarından tam puan alarak 160 puanla sınıfın en başarılı öğrencisi olmuştur. Ayrıca son sınıf talebesinin ilk iki sınıfa nispetle genelinin iyi notlara sahip oldukları söylenebilir.¹¹⁰

Tablo 5: 1901-1902 Eğitim-Öğretim Yılı Üçüncü Sınıf Talebesinin İmtihan Cetveli

İsim	Kur'ân-ı Kerîm	Ulûm-ı Diniye	Türkçe	Kitabet	Kirâat ve İmlâ	Arabî	Farisî	Ulûm-ı Eşya ve Fenn-i Ziraat	Hesab	Hendese	Coğrafya	Tarih	Fransızca	Resim	Sülûs ve Rik'a	Ahlâk	Toplam Puan
Mühürdarzade Hafız Mehmed Nuri Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	160
Emin Ağazade Ahmed Hasib Efendi	10	10	10	10	9	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	159
Katıpzade Mehmed Efendi	10	10	10	10	10	9	10	9	10	9	10	10	10	10	10	10	157
İslamzade Ziya Efendi	10	10	10	10	5	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	155
Zaimzade Mehmed Efendi	10	10	10	10	10	9	9	10	10	8	10	10	10	10	8	10	154
Hacı İbrahimzade Şaban Efendi	10	10	9	9	9	10	10	8	10	10	10	10	8	10	10	10	153
Kürt Halilzade Eyyüb Sabri Efendi	10	10	10	10	10	8	8	7	10	8	10	10	10	10	9	10	150
Mehmed Ali Efendi	10	9	9	10	10	8	8	7	9	8	10	10	10	10	9	10	147
Kasımzade Mehmed Efendi	10	10	10	5	5	8	8	7	7	8	8	8	9	10	10	10	133
Hacı İbrahimzade Ömer Hilmi Efendi	10	8	8	5	5	7	6	5	8	7	7	6	9	8	10	10	119
Ayanzade Rıfat Efendi	8	8	7	10	10	5	5	5	5	8	5	6	10	9	9	8	118
Hacı Nurizade Şefik Efendi	7	8	8	7	5	5	4	5	6	5	5	9	6	10	10	8	108
Posta Memuruzade Hayri	8	8	8	6	5	5	5	4	5	5	5	8	6	8	9	8	103

1905-1906 eğitim-öğretim yılında birinci sınıf talebe mevcudu 28'dir. Bu talebenin 21'i imtihanlara girmiş ve tümü ikinci sınıfa geçmiştir. Bunların dışında Dizdarzade Esad Efendi Mart ayından sonra mektepten ayrılmış, altı talebe de mektebe kayıtlı olduğu halde hem derslere hem de imtihanlara girmemiştir. Birinci sınıf talebesinin imtihanına girdiği dersler Kur'ân-ı Kerîm, Ulûm-ı Diniye, Türkçe,

¹⁰⁹ Osmanlı Devleti'nde şekil ve cisimler arasındaki ilişkilerin incelendiği derse "hendese" ismi verilmiştir. Günümüzdeki geometri dersinin karşılığı olarak görülebilir. Bu dersin muhteviyatı hakkında daha geniş bilgi için bk. İhsan Fazlıoğlu, "Hendese", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 199.

¹¹⁰ BOA, MF. İBT., 122/86, s. 1, 18 Temmuz 1318/31 Temmuz 1902.

Ahlâk, Arabî, Hesab, Coğrafya, Sülüs ve Resimdir. Sınıfın en başarılı talebesi tüm derslerin sınavından tam puan alan Budakzade Mazhar Efendi'dir.

İkinci sınıfta 12 talebe bulunmaktadır. Bu talebenin 9'u imtihanlara girerek başarılı olmuş, üçüncü sınıfa geçmiştir. Bunların dışında Kara Alizade Hafız Mehmed Efendi maruzat bildirmeden imtihanlara girmemiş, Kürt Mahmud Efendi imtihan zamanı köyünden gelmemiş ve Akinlioğlu Süleyman Efendi İstanbul'a gitmiştir. Talebenin imtihanına girdiği dersler Kur'ân-ı Kerîm, Ulûm-ı Diniye, Türkçe, Tarih, Ahlâk, Arabî, Farisî, Hesab, Coğrafya, Sülüs ve Rik'a, Malûmat-ı Nâfia, Fenn-i Ziraat ve Resimdir.

Üçüncü sınıf talebe mevcudu 21'dir. Arabacızade Mehmed Seyyid Efendi dışındaki tüm talebe imtihanlarına girerek şadnetnemele şekilde mezun olmuşlardır. Talebenin imtihanına girdiği dersler Kur'ân-ı Kerîm, Ulûm-ı Diniye, İmla ve Kıraat, Arabî, Farisî, Malûmat-ı Nâfia, Hesab, Hendese, Coğrafya, Tarih, Hıfzıssihha, Resim, Sülüs ve Rik'adır.¹¹¹

1911-1912 ders yılında birinci sınıfta 30 talebe bulunmaktadır. Bağçecizade Mehmed Rıfat hariç tüm talebe imtihanlara girmiş ve başarılı olarak bir üst sınıfa geçmiştir. Dikkati çeken diğer bir nokta ise birinci sınıf talebesinin ders sayısındaki artıştır. Nitekim 1901-1902 eğitim-öğretim yılında birinci sınıf talebesi 10 dersten mesul bulunuyordu. Ancak bu eğitim-öğretim yılında ders sayısının 14'e çıktığı görülmektedir. Daha önce bahsedilen derslerden farklı olarak müfredata Kıraat-i Türkî, İmlâ, Tarih-i İslam, Sarf ve Nahv-ı Osmanî, Harita ve Tavr-ı Hareket dersleri girmiş, Farisî dersi programdan çıkarılmıştır.

Bu ders yılında imtihanlardan tam puan alan bazı talebenin 10 sayısının yanına bir veya iki tane "+" işareti eklenmiştir. Bu işaretin yalnızca başarılı öğrencilere ve özellikle 10 tam puan alanlara verilmesi, talebenin derste üstün başarı sağladığını göstermektedir. Örneğin İmamzade Hafız Hasan Basri Efendi Kur'ân dersinden 10 tam puanla birlikte bir "+" alan tek kişi olmuştur. Böylelikle kendisinin Kur'ân-ı Kerîm dersinde diğer arkadaşlarına göre bir adım daha ileride olduğu söylenebilir. Sınıf genelinin en yüksek notları aldığı dersler Kıraat-i Türkî, Coğrafya ve Tavr-ı Hareket olmuştur.¹¹²

Tablo 6: 1911-1912 Eğitim-Öğretim Yılı Birinci Sınıf Talebesinin İmtihan Cetveli

İsim	Kur'ân-ı Kerîm	Ulûm-ı Diniye	Arabî	Kıraat-i Türkî	İmlâ	Tarih-i İslam	Coğrafya	Hesab	Sarf ve Nahv-ı Osmanî	Ahlâk	Ma'lûmât-ı Fenniye	Harita Tersimi	Hat	Tavr-ı Hareket	Toplam Puan
İmamzade Hafız Hasan Basri Efendi	10 +	10	10	10	10	10	10	9	10	10	10	10 ++	10	10	139
Aydoğmuşoğlu Mustafa Efendi	10	10	10	10	7	10	10	10	10	10	10	10 +	10	10	137
Numan Çavuşzade Numan Efendi	10	10	10	10	10	10	10	8	10	10	10	10	9	10	137
Karasarlızade Mustafa Memduh Efendi	8	10	6	10	10	10	10	10	10	10	10	10 +	9	10	133
Karashinzade Abdullah Efendi	9	10	8	10	10	10	10	8	10	9	10	9	9	10	132
Hasan Efendizade Hasan Hasib Efendi	10	10	9	10	5	10	10	8	10	10	10	10 +	10	10	132
Hacı Hürşidzade Nureddin Efendi	8	10	7	10	8	10	10	9	10	10	10	10 +	9	10	131

¹¹¹ BOA, MF. İBT., 181/116, 30 Eylül 1322/13 Ekim 1906.

¹¹² BOA, MF. İBT., 402/19, 25 Haziran 1328/8 Temmuz 1912.

Mihrizade Mahmud Efendi	9	9	8	10	8	10	10	9	10	10	9	10	9	10	131
Molla Hasanzade Abdullah Efendi	7	10	8	10	7	10	10	9	10	10	10	10	8	10	129
Hafizzade Rüşdü Efendi	8	10	6	10	9	10	10	8	10	10	10	10	8	10	129
Üçüncüoğlu Bahaddin Efendi	8	10	8	10	8	10	10	9	10	10	10	9	7	10	129
Çetinzade Mehmed Efendi	8	10	9	10	6	10	10	9	10	10	10	10	6	10	128
Budakzade Halim Efendi	7	9	8	10	10	10	10	8	9	10	10	9	8	10	128
Mahmud Çavuşzade Nuri Efendi	7	9	7	10	8	10	10	8	9	10	10	9	10	10	127
Sittizade Mustafa Efendi	8	10	6	10	7	10	10	8	10	10	10	10	7	10	126
Paliöğlu İhsan Efendi	8	9	8	10	7	10	10	8	10	10	10	9	7	10	126
Kühhaszade Mustafa Efendi	7	10	7	10	7	10	10	7	10	10	10	9	7	10	124
Kudüslüoğlu Mehmed Efendi	6	8	7	9	9	10	10	7	9	10	10	10	9	10	124
Çuðanzade Mustafa Efendi	7	10	7	10	6	10	10	7	10	10	10	9	7	10	123
Çenlikzade Mustafa Efendi	6	10	7	10	8	10	10	5	8	9	9	9	7	10	118
Alişirzade Osman Efendi	5	9	7	10	8	10	9	5	7	10	10	9	8	10	117
Murad Ağazade Mustafa Efendi	7	7	7	8	8	9	9	6	8	10	10	9	9	10	117
Arhuduzade Şükrü Efendi	9	10	8	8	6	8	9	5	6	9	9	8	8	10	113
Tebrizlize Yusuf Ziya Efendi	7	8	7	10	7	9	9	7	6	8	8	6	9	10	111
Sivaslı Mahmud Efendi	6	9	6	9	6	7	7	5	6	10	10	8	8	10	107
Molla Hasanzade Şevki Efendi	6	9	6	8	7	8	8	6	7	8	8	9	7	10	107
Selimoğlu Yusuf Ziya Efendi	6	9	6	8	7	8	9	9	5	8	8	7	7	10	107
Savrunlızade Mustafa Efendi	7	7	6	8	7	9	9	6	5	8	7	9	7	10	105
Müftizade Mustafa Efendi	6	7	6	8	5	8	8	5	5	8	7	8	8	10	99
Bağçecizade Mehmed Rıfat Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

İkinci sınıftaki talebe mevcudu 18'dir. Bu talebenin imtihan cetvellerinde dikkati çeken nokta yine ders sayılarıdır. Toplam 18 dersin imtihanına giren talebeden hiçbirisi 180 puan toplayamamıştır. Nitekim her bir dersten tam başarı sağlanması oldukça zor görünmektedir. Ayrıca programda Fransızca ve Hendese gibi daha önceki yıllarda görülmeyen dersler yer almaktadır. Buna rağmen talebenin çoğunluğu Fransızca ve Hendese derslerinin imtihanından iyi notlar almıştır. Bu başarının yeni derslere karşı duyulan meraktan, derslerin hocasının verimli ders işleyişinden veya talebenin yeni derslere meyilli bulunmasından kaynaklanmış olabileceği muhtemeldir. Sınıfın en yüksek not ortalamasına sahip olan Küskünzade Hafız Fehmi Efendi'nin dahi 8 puan aldığı Arabî ve Farisî derslerinin talebeyi zorladığı görülmektedir. Nitekim hiçbir talebenin 10 tam puan alamadığı yalnız bu dersler olmuştur.

Ancak bu derslerden kalan kişi de olmayıp genel olarak orta seviyede puanlar alındığı görülmektedir. Diğer derslerde de genel anlamda başarı sağlayan 17 talebe üçüncü sınıfa geçmiş ve hiçbir sınava girmeyen Mehmed Emin Efendi sınıfta kalmıştır.¹¹³

Tablo 7: 1911-1912 Eğitim-Öğretim Yılı İkinci Sınıf Talebesinin İmtihan Cetveli

İsim	Kur'ân-ı Kerîm	Ulûm-ı Diniye	Arabî	Farisî	Kurâat-ı Türkî	İmlâ	Tarih-i Osmanî	Hesab	Hendese	Coğrafya	Fransızca	Hatt-ı Fransızca	Ahlâk	Ma'lûmât-ı Fenniye	Hat	Resim	Sarf-ı Osmanî	Tavr-ı Hareket	Toplam Puan
Küskünzade Hafız Fehmi Efendi	10	10	8	8	10	10	10	10	10	10+	10	10	10	10	10	10	10	10	176
Sarı Sanemo ğlu Ali Efendi	8	10	9	9	10	10	10+	10	10	10	10	10	10	10	8	10	10	10	174
Emin Ağazade Mehmed Şevki Efendi	9	10	9	9	10	8	10	9	10	10	10	10	10	10	8	10	10	10	172
Sağırızade Yusuf Efendi	8	9	7	6	10	10	10	9	9	10	10	10	10	10	9	10+	10	10	167
Hacı Nasuhza de Mehmed Halim Efendi	6	10	9	8	10	9	10	8	9	10	9	10	10	10	10	9	10	10	167
Hacı Bayram oğlu Ömer Efendi	7	10	8	7	10	10	10	8	8	10	9	9	10	10	9	10	9	10	164
Kellecizade Mustafa Efendi	8	9	7	6	10	10	10	8	9	10	10	9	10	10	8	8	10	10	162
Karcıoğlu Mehmed Efendi	9	10	7	8	9	7	10	10	9	10	9	8	10	9	8	8	9	10	160
Kara Yusufza de Mehmed	8	10	8	6	10	9	10	8	7	10	9	9	9	9	9	8	9	10	158

¹¹³ BOA, MF. İBT., 402/19, 25 Haziran 1328/8 Temmuz 1912.

Arif Efendi																			
Gazioğlu Eyüp Efendi	6	10	8	6	9	9	10	8	9	10+	9	8	10	10	7	8	9	10	156
Kırkseki zoğlu Mehmed Efendi	7	10	7	6	8	8	10	8	8	10	9	9	9	8	8	9	8	10	152
Arab Hasanza de Mustafa Nail Efendi	7	10	6	6	8	7	9	8	8	10	10	10	8	7	8	10+	8	10	150
Amucazade Mehmed Nuri Efendi	6	10	8	8	8	7	9	8	9	10	9	8	9	8	7	9	6	10	149
Ebubeki roğlu Ebu Bekir Efendi	6	9	5	6	8	9	9	8	8	9	10	9	8	8	8	8	7	10	145
Bektaşlı Abdülkadir Efendi	9	8	8	6	7	7	9	6	6	8	7	7	9	8	10	10+	6	10	141
Süt Mollazade Raşid Efendi	7	10	7	6	7	9	8	7	6	9	8	8	6	8	8	8	6	10	138
Erimoğlu Mustafa Efendi	6	10	6	6	8	8	8	8	8	9	8	7	8	7	6	8	6	10	137
Mehmed Emin Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

1911-1912 eğitim-öğretim yılında Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nde üçüncü sınıfta 19 talebe bulunmaktadır. İmtihanına girilen ders sayısı 17'dir. Bu dersler: Kur'an-ı Kerîm, Ulûm-ı Diniye, Arabi, Farsî, Kıraat-ı Türki, Tarih, Hesab, Hendese, Coğrafya, Fransızca, Fransızca Hattı, Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye, Malumat-ı Fenniye, Hat, Resim, Nahv-ı Osmanî ve Tavr-ı Hareket'tir. Sınıf genelinin başarılı olduğu görülmektedir. Nitekim 19 talebenin 17'si sınavlardan yüksek puanlar alarak diplomalı bir şekilde mektepten mezun olmuştur. Arif ve İbrahim isimindeki iki talebe ise imtihanlara girmediklerinden dolayı sınıfta kalmıştır¹¹⁴.

1912-1913 ders yılında birinci sınıfta 19 talebe bulunmaktadır. Bu talebeden 15'i imtihanlara girerek başarı sağlamış ve ikinci sınıfa geçmiştir. 4 talebe ise imtihanlara girmeyerek sınıfta kalmıştır. Bu ders

¹¹⁴ BOA, MF. İBT., 402/19; s 11; 25 Haziran 1328/8 Temmuz 1912.

yılında birinci sınıf talebesinin neredeyse tamamının çok başarılı olduğu söylenebilir. Nitekim en düşük ortalamaya sahip olan Uzunluzade Osman Efendi'nin dahi 7 puanın altında dersi yoktur.¹¹⁵

Tablo 8: 1912-1913 Eğitim-Öğretim Yılı Birinci Sınıf Talebesinin İmtihan Cetveli

İsim	Kur'ân-ı Kerîm	Ulûm-ı Diniye	Arabî	Sarf-ı Osmanî	Harita Tedrisi	Coğrafya	Tarih-i İslam	Hat	Ahlâk	Kurâat-ı Türkî	İmlâ	Ma'lûmât-ı Fenniye	Hesab	Tavr-ı Hareket	Toplam Puan
Talib Efendi	10 +	10	10	10 +	10 +	10 +	10 +	9	10 +	10 +	10 +	10 +	10 +	10	139
Ferhadzade Hafız Mahmud Efendi	10 ++	10	10	10 +	10 +	10 +	10 +	10 ++ +	10	10	10	9	10 +	10	139
Çemişkezekli Mehmed Vasfi Efendi	10	10	10	10 +	10 +	10 +	10 +	9	10 +	10 +	10	10	10	10	139
Çiğerezade Sabri Efendi	10	10	9	10	10	10	10	9	10 +	10	10	10 +	10	10	138
Mütevellizade Mehmed Nedim Efendi	10	10	9	10 +	10	10	10 +	10 +	9	10	10	10	10	10	138
Cevizlüzade Hasan Tahsin Efendi	10	10	9	10	10	10	10	10 +	10	9	9	10	10	10	137
Kara Mahmudzade Abdurrahman Fahri Efendi	10	10	6	10 +	10	10 +	10 +	10	10 +	10	10	10	10 +	10	136
Kürtellüzade Salih Efendi	10	9	9	10	10	10	10	10	10	8	9	10	10	10	135
Yılan Kırkanzade Salim Efendi	10	9	9	10	10	10 +	10 +	9	10 +	10 +	10	10	8	10	135
Sülükzade Mehmed Ali Efendi	9	9	8	10	10	10 +	10	8	10	10	9	10	10	10	133
Numan Hocazade Bilal Efendi	9	9	8	10	9	10 +	10	8	10	9	8	10	10	10	130
Küdişlioğlu Murtaza Efendi	9	9	9	10	9	9	9	9	10 +	9	9	8	10	10	129
Softazade Abdullah Niyazi Efendi	9	9	8	9	10	10	10	7	10	10	10	7	9	10	128
Kara Mahmudzade Salim Efendi	9	10	8	9	9	9	9	10	10	8	7	8	9	10	125
Uzunluzade Osman Efendi	9	9	8	9	10	9	9	7	10	7	7	10	9	10	123
Suhteze Ömer Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Süt Mollazade Nazif Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mustafazade Hamdi Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sülükzade Ali Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

İkinci sınıftaki talebe mevcudu 28'dir. Bunlardan 21 tanesi üçüncü sınıfa geçmiştir. Müftüzade Mustafa Efendi ve Hasanzade Şevki Efendi yeterli not ortalamasına ulaşamadığı için sınıfta kalmış, Sivaslı Mahmud Efendi İstanbul'a gitmiş, listede ismi yazılı 4 talebe de imtihanlara girmemiştir.

İkinci sınıf talebesinin başarı düzeyi oldukça yüksektir. Üçüncü sınıfa geçen 21 talebenin 18'i 170 puanın üzerine çıkmıştır. Bu ise incelenen yıllar arasında en yüksek ortalama olarak görünmektedir.

¹¹⁵ BOA, MF. İBT., 438/26, 17 Haziran 1329/30 Haziran 1913.

Ayrıca 18 dersin hepsinden tam puan alan 5 talebe olmuştur. Yine böyle bir örneğe daha önceki kayıtlarda rastlanmamıştır.¹¹⁶

Tablo 9: 1912-1913 Eğitim-Öğretim Yılı İkinci Sınıf Talebesinin İmtihan Cetveli

İsim	Kur'ân-ı Kerîm	Ulûm-ı Diniye	Arabî	Sarf-ı Osmanî	Resim	Fransızca	Hatt-ı Fransîvi	Hendese	Coğrafya	Tarih-i Osmanî	Farîsî	Hat	Ahlâk	Kurâat-i Türkî	İmlâ	Ma'lûmât-ı Fenniye	Hesab	Tavr-ı Hareket	Toplam Puan
Molla Hasanzade Abdullah Efendi	10 +	10 +	10 +	10 +	10 ++	10	10	10 +	10 ++	10 +	10 +	10	10 +	10	10	10 ++	10 +	10	180
Üçüncüzade Bahaaddin Efendi	10 +	10 +	10 +	10 +	10 +	10 +	10	10	10 +	10 +	10 +	10	10 +	10 +	10	10 +	10	10	180
Mihrizade Mahmud Efendi	10	10 +	10	10 +	10 +	10	10	10	10 +	10 +	10	10	10	10 +	10 +	10	10 +	10	180
Çetinzade Mehmed Efendi	10 +	10 +	10	10 ++ +	10	10	10	10 +	10 +	10	10	10	10	10	10	10	10 +	10	180
Hasan Efendizade Hasan Hasib Efendi	10 +	10 +	10	10 +	10 ++ +	10	10 ++	10	10	10	10	10 +	10	10 +	10 +	10	10 +	10	180
Hacı Hurşidzade Nureddin Efendi	10	10	10	10 +	10 +	10	10	10	10	10 +	10	9	10	10 +	10 +	10	10 +	10	179
Sittizade Mustafa Efendi	10	10	10	10 +	10 +	10 +	10	10	10 +	10 +	10	9	10	10 +	10	10 +	10	10	179
Karasarlızade Mustafa Memduh Efendi	10	10 +	10 +	10	10 +	10	10	10 +	10 +	10	10	9	10	10 +	10	10	10	10	179
Numan Çavuşzade Numan Efendi	10	10	8	10	10	10 +	10 +	10	10	10	10 +	10	10	10	10	10	10	10	178
Hafizzade Ahmed Rüşdü Efendi	10	10	10	10 +	10 +	10	8	10	10 +	10 +	10	10	10	9	10	10 +	10 +	10	177
Karashahinde Abdullah Efendi	10	10	9	10 +	10	10	9	10	10 +	10 +	10	9	10	10 +	10 +	10	10	10	177
Palizade İhsan Efendi	10	10	9	10	10	10	10	10	10 +	10 +	10	7	10	10	10	9	10	10	175

¹¹⁶ BOA, MF. İBT., 438/26, 17 Haziran 1329/30 Haziran 1913.

Cuřanzade Mustafa Efendi	9	10	9	10	10	9	9	10	10	10	10	10	10	10	9	10	10	10	175
Kudifliđlu Mehmed Efendi	9	10	9	10	10	10	9	10	10	10	10	9	10	9	10	10	10	10	175
Mahmud Çavuşzade Nuri Efendi	10	10	9	10	10	10	8	10	10	10	10	9	10	10	9	10	10	10	175
Budakzade Halim Efendi	9	9	8	10	10	10	9	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	175
Gühhařzade Mustafa Efendi	9	9	9	10	10	10	9	10	10	10	10	9	10	9	10	10	10	10	174
Tebriřlizade Yusuf Ziya Efendi	10	9	9	10	10	10	8	10	10	9	10	9	10	10	9	10	10	10	173
Savrunluzad e Mustafa Efendi	9	8	7	10	10	10	8	10	10	10	9	10	10	9	8	10	10	10	168
Murad Ağazade Mustafa Efendi	9	9	7	10	10	10	8	10	10	10	9	7	9	10	10	10	10	10	168
Alişirzade Osman Bahri Efendi	8	8	7	10	10	7	9	7	9	8	10	10	10	9	9	9	10	10	160
Müftüzade Mustafa Efendi	7	6	6	10	10	5	8	6	8	7	9	8	9	9	5	10	8	10	141
Hasanzade Şevki Efendi	5	4	5	5	6	4	6	4	6	6	6	7	6	5	5	7	6	10	103
Sivash Mahmud Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Selimzade Yusuf Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çitlikzade Mustafa Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Arhudluzad e Şükrü Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Basmacızad e Mehmed Rıfat Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Üçüncü sınıfta 18 talebe bulunmaktadır. Bu talebenin 15'i imtihanlarda başarılı olup şehadetname olarak mezun olmuştur. Arab Hasanzade Mustafa Nail Efendi, Erimoğlu Mustafa Efendi ve Cihangirzade Mustafa Efendi sınavlara girmemiştir. Tıpkı ikinci sınıf talebesi gibi, üçüncü sınıfta öğrenim gören talebe de oldukça başarılıdır. Nitekim bu talebeden 4 tanesi 17 dersin imtihanından tam puan almıştır. Ayrıca en düşük not ortalamasına sahip olan Karcızade Mehmed Kazım da 170 üzerinden

157 puan toplamıştır.¹¹⁷ Böylelikle 1912-1913 eğitim-öğretim yılında genel bir başarının söz konusu olduğu söylenebilir.

Tablo 10: 1912-1913 Eğitim-Öğretim Yılı Üçüncü Sınıf Talebesinin İmtihan Cetveli

İsim	Kur'ân-ı Kerîm	Ultüm-i Diniye	Arabî	Nahv-ı Osmanî	Resim	Fransızca	Hatt-ı Fransîvi	Hendese	Coğrafya	Tarih-i Umumi	Farisî	Hat	Ahlâk	Kurâat-ı Türkî	Ma'ûmât-ı Fenniye	Hesab	Tavr-ı Hareket	Toplam Puan
Küskünzade Hafız Mehmed Efendi	10 +	10 +	10 +	10 +	10 +	10 +	10	10 +	10 +	10 +	10 ++	10	10 ++	10 +	10 +	10 +	10	170
Sarı Sanemoğlu Ali Efendi	10	10	10 +	10 +	10 +	10 +	10	10 +	10 +	10 +	10 +	10	10 +	10 +	10 +	10 +	10	170
Ömer Beyzade Nuri Efendi	10	10	10	10 +	10 +	10 +	10	10 +	10 +	10 +	10 +	10	10 +	10 +	10 +	10 +	10	170
Kellecizade Mustafa Efendi	10	10 +	10	10 +	10 +	10	10	10 +	10 +	10 +	10 +	10	10	10 +	10	10 ++	10	170
Emin Ağazade Mehmed Şevki Efendi	10	10	10 +	10	10	10	10	10 +	10	10 +	10 +	9	10 +	10	10 +	10 +	10	169
Sağırızade Yusuf Efendi	10	10	10	10	10 +	10	10	10	10 +	10	10	9	10	10	10	10	10	169
Hacı Nasuhzade Halim Efendi	10	10 +	10	10 +	10 +	10	9	10 +	10 +	10 +	10	9	10	10	10	10 ++	10	168
Hacı Nasuhzade Raşid Efendi	10	10	9	10	10	10 +	10	10	9	9	9	10	10	10	10	10	10	166
Ebu Bekiroğlu Ebu Bekir Efendi	10	10	9	10	9	10	10	10	10	10	10	8	10	10 +	10	10	10	166
Gazizade Eyüb Sabri Efendi	10	10	9	10	10	9	10	9	10	10	9	9	10	10	10	10	10	165
Süt Mollazade Raşid Efendi	10	10	9	10	10	9	9	8	10	10	10	10	10	10	10	10	10	165
Kırksekizzade Mehmed Nazım Efendi	10	10	9	10	10 +	10	8	10	10	10	9	8	10	10	10	10	10	164
Amucazade Mehmed Nuri Efendi	10	10	10	10	10	10	9	8	10	10	10	7	10	10	8	10 +	10	163
Kara Yusufzade Mehmed Arif Efendi	10	10	9	10 +	10	9	8	8	10	10	10	8	10	10	9	10	10	161
Karcızade Mehmed Kazım Efendi	10	10	9	10	9	8	10	7	9	9	9	10	9	10	9	9	10	157
Arab Hasanzade Mustafa Nail Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹¹⁷ BOA, MF. İBT., 438/26, 17 Haziran 1329/30 Haziran 1913.

Erimoğlu Mustafa Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cihangirzade İbrahim Efendi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Toplam talebe mevcuduyla ilgili birçok veriye ulaşılsa da hangi yılda ne kadar talebenin mezun olduğuyula ilgili malumat oldukça kısıtlıdır. Zira ulaşılabilen imtihan cetvelleri bu husustaki tek dayanak noktasıdır. Bazı yıllarda üçüncü sınıfta kaç talebe olduğu bilgisine ulaşılsa da talebenin hepsinin kesinlikle mezun olduğu ifade edilemez. Çünkü incelenen imtihan cetvellerinde de görüldüğü gibi son sınıfta olduğu halde mezun olamayan birçok talebe bulunabilmektedir.¹¹⁸

Çalışmada 1895-1896, 1901-1902, 1905-1906, 1911-1912 ve 1912-1913 ders yıllarına ait imtihan cetvelleri incelenmiştir. Böylelikle mektep mezunlarının tamamının bilindiği beş ders yılından bahsedilebilir. 1895-1896 eğitim-öğretim yılında 9, 1901-1902 ders yılında 13, 1905-1906 eğitim-öğretim yılında 20, 1911-1912 ders yılında 17 ve 1912-1913 ders yılında ise 15 olmak üzere toplam 74 talebenin mezun olduğu ifade edilebilir.

Sonuç

Osmanlı eğitim sisteminde 19. yüzyıldan itibaren modernleşme çalışmaları başlamış ve yeni usule göre eğitim verecek çok sayıda mektep açılmıştır. Bu mekteplerden biri rüşdiyelerdir. Sıbyan mekteplerini bitirenlerin gidebileceği rüşdiye mektepleri, ilk olarak 1846 yılından itibaren faaliyetlerine başlamış ve 1913 yılında resmi statülerini kaybetmişlerdir. Bu mektepler, modern eğitimin yaygınlaşmasında önemli bir işlev görmüştür.

19. yüzyılın ikinci yarısında taşrada da açılmaya başlayan ve zamanla sayıları artan rüşdiye mekteplerinden birisi Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'dir. 1882-1883 ders yılında eğitime başlayan mektep uzun yıllar faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu mekteple birlikte sıbyan ve ibtidai mekteplerinden mezun olan talebe, buldukları şehirde tahsillerine devam etme şansı elde etmişlerdir. Bu süreçte mektepte birçok muallim görev yapmıştır. Nitekim 1913 yılına kadarki 31 yıllık süreçte arşiv vesikalarına yansıyan 11 farklı muallim bulunmaktadır. Bunlardan Hacı Hafız Hüseyin Hilmi Efendi, muallim-i evvel olarak mektepte 29 yıl görev yaparak en uzun süre görev yapan kişi olmuştur. Yine mektepte uzun süre görev yapan başka bir isim Süleyman Vehbi Efendi'dir. Kendisi 1897-1898 ders yılında hat muallimliğine tayin edilmiş, mektepte 15 yılın üzerinde muallimlik yapmıştır. Bazı yıllara ait devam-devamsızlık kayıtları, muallimlerin eğitim-öğretime verdiği önemi göstermesi açısından oldukça önemlidir. Tutulan kayıtlara göre, muallimler tatil günleri dışında devamsızlık yapmayarak talebeyle gerekli eğitimi vermiştir. Mektep tarihi boyunca talebeyi mağdur eden, uzun süre devamsızlık yapan veya liyakatsiz olarak nitelenen bir muallime rastlanmamıştır.

Mektepte genel olarak talebe sıkıntısı çekilmediği söylenebilir. Nitekim ilk yıllarından itibaren mektepte her yıl ortalama 80 talebe bulunduğu görülmektedir. Talebe bulma hususunda herhangi bir sorun yaşandığına veya çok az sayıda talebenin öğrenim gördüğüne dair bir bilgi mevcut değildir. Bazı kazalarda bu tarz sıkıntılar yaşansa da Divriği'de bu yönde bir sorunla karşılaşılmamıştır. Böylelikle

¹¹⁸ İmtihan cetvelleri dışında net olarak mezun talebenin isimleri sıralanmasa da bazı vesikalarda mezun olan herhangi bir talebeyle ilgili bilgiler de bulunabilmektedir. Buradan ise o yıllarda mektebin faaliyetlerine devam ettiği ve mezun verdiği sonucuna ulaşılabılır. Örneğin 1892 yılında Osman Efendi'nin Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nden mezun olduğu ifade edilmiş ve kendisinin kimsesiz olduğu belirtilerek Kuleli'de bulunan idadi mektebine kabulü istenmiştir. “*Sivas vilayeti dahiline Divriği kazası mekteb-i rüşdiyesinde tahsil ile şehadetname almış ve kimsesiz bulunmuş olduğundan bahisle Kuleli'de kain mekteb-i idadi-i şahaneye kabulü istid'asını havi Osman Bin Mehmed imzasıyla verilen arzuhal leffen savb-ı âli-i daverilerine irsal kılınmış olmakla*” (BOA, DH. MKT., 1999/94, 29 Ağustos 1308/10 Eylül 1892). Başka bir kayıta ise yine Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi'nden mezun olan Halil Efendi'den bahsedilmektedir. Halil Efendi kendisi bir arzuhal vererek Dersaadet'te bulunan askeri mekteplerden birisine kabulünü istemiştir. BOA, DH. MKT., 635/7, 2 Kanun-i Sani 1318/15 Ocak 1903.

Divriği Erkek Rüşdiye Mektebi uzun yıllar talebe yetiştiren ve mezun veren bir mektep profili çizmiştir. Ayrıca bazı yıllara ait imtihan cetvelleri; birçok talebenin isim ve unvanıyla incelenebilmesi, mektepte görülen dersler hakkında bilgi vermesi ve talebenin başarısını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu sayede mektepte tahsil gören talebenin liyakati, mektebe nerelerden geldikleri ve hangi lakaba sahip oldukları hakkında daha sağlıklı yorumlar yapılabilmesi mümkün hale gelmiştir. Genel olarak mektepte büyük sorunların yaşanmadığı ve eğitimi aksatacak herhangi bir olaya rastlanmadığı söylenebilir. Bazı yıllarda talebe için ders araç-gereçlerinin temini hususunda sıkıntılar yaşansa da bu durum mektebin faaliyetlerini devam ettirmesine mâni olmamıştır. Böylelikle mektepte birçok talebe yetiştirilmiş, birçok mezun verilmiş ve eğitim sistemine önemli bir katkı sağlanmıştır.

Kaynakça

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO) 2604/19527.

Dahiliye Mektûbî Kalemî (DH. MKT.) 635/7, 1999/94.

İrade Dahiliye (İ. DH.) 1228/96155.

İrade Meclis-i Vâlâ (İ. MVL.) 136/3693.

Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemî (MF. MKT.) 105/98, 126/106, 167/86, 205/37, 205/46, 312/6, 355/4, 499/47, 587/19, 723/33, 732/49, 748/44, 893/55, 946/65, 1000/51, 1007/21, 1026/44, 1030/18, 1032/13.

Maârif Nezâreti Tedrisat-ı İbtidaiye Kalemî (MF. İBT.) 21/113, 22/71, 27/40, 44/8, 48/70, 53/44, 55/59, 116/53, 117/69, 122/86, 126/83, 143/113, 152/135, 153/11, 172/83, 181/116, 188/39, 197/88, 202/105, 209/10, 210/50, 225/25, 231/88, 233/9, 284/42, 322/69, 336/31, 346/74, 402/19, 438/26, 488/5.

Sadaret Mektûbî Kalemî (A. MKT.) 129/76.

Şûra-yı Devlet (ŞD.) 220/32, 1048/65.

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye (Y. PRK. HR.) 24/54.

Sürelî ve Resmî Yayınlar

Düstur, 1. Tertip C. II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289.

Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi. Matbaa-i Âmire. İstanbul 1286.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1316, 1317, 1318, 1319, 1321.

Salnâme-i Devlet-i Âliye-i Osmâniye, 1281, 1299, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305.

Sivas Vilayet Salnamesi, 1300, 1302, 1304, 1306, 1321.

1310-1311 Maarif İstatistikleri, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul.

Kitaplar Makaleler ve Tezler

Akpınar, Cemil. "İcazet". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C. 21, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, 393-400.

Altınova, Ayşegül. "Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri," Doktora Tezi., Gazi Üniversitesi, 2010.

Aydüz, Salim. *Osmanlı Biliminin Öncüleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.

Birbudak, Togay Seçkin. "Salnamelere Göre Sivas Vilayeti'nde Eğitim-Öğretim (1898-1903)," *Kastamonu Eğitim Dergisi* 15, S. 1 (Mart 2007): 303-316.

Demirel, Muammer, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler Ansiklopedisi*. C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.2002, 44-60.

Doğanay, Fatma Kaya. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri," Doktora Tezi., Atatürk Üniversitesi, 2011.

Dumanoglu, Sevim Ceylan. "Aziziye (Pınarbaşı) Rüşdiye Mektebi ve Aziziye İbtidai Mektepleri", ed. Aziz Altı, Serpil Sevim Kartal, Kayseri: Kayseri Eğitim Tarihi Araştırmaları, 2021.

Ergin, Osman Nuri. *Türk Maarif Tarihi C. I-II*. İstanbul: Eser Yayınları, 1977.

Fazlıoğlu, İhsan. "Hendese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, 199-208.

Karademir, Zafer. "Merzifon Mekteb-i Rüşdiyesi." *Geçmişten Günümüze Merzifon Sempozyumu*, Amasya, 2009.

Koçer, Hasan Ali. *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.

Kodaman, Bayram. *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

- Küskü, Fırat. "Tokat Sancağında Eğitim Faaliyetleri (19. Yüzyıl Sonları ile 20. Yüzyıl Başları)," *Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmî ve Kültürel Hayat Uluslararası Sempozyumu*, Tokat, 2018.
- Mahmud Cevat İbnü'ş Şeyh Nâfi. *Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı -XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi-*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2001.
- Öztürk, Cemil. "Rüşdiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 35, TDV Yayınları, İstanbul, 2008, 300-303.
- Serin, Muhittin. "Sülüs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 128-130.
- Unat, Faik Reşit. *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nde İlmîye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Ünal, Uğur. II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Yücel, Hasan Ali. *Türkiye'de Orta Öğretim*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Yayınları, 1994.
- Öztürk, Cemil. "Rüşdiye," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 35, TDV Yayınları, İstanbul, 2008, 300-303.
- Unat, Faik Reşit. *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nde İlmîye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Yücel, Hasan Ali. *Türkiye'de Orta Öğretim*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Yayınları, 1994.